

Aandacht voor Restauratieambachten

Advies structuur
vakopleidingen

Aandacht voor Restauratieambachten

Advies structuur vakopleidingen

Rijksadviseur Cultureel Erfgoed

Inhoud

1	<i>Opdracht & Leeswijzer</i>	7
1.1	Onderzoeksdoel	7
1.2	Onderzoekskader	7
1.3	Leeswijzer	8
2	<i>Probleemstelling</i>	11
3	<i>Opleidingen</i>	17
3.1	Techniekonderwijs aan het vmbo	17
3.2	MBO, sectoren bouw & afbouw	18
3.3	Vakopleidingen in de Restauratie	19
3.4	Leren in de praktijk: samenwerkingsverbanden	25
3.5	Restauratie Opleidingsprojecten (ROP's)	29
3.6	Overige opleidingsmogelijkheden	31
3.7	Recente ontwikkelingen in het vakonderwijs	34
4	<i>Restauratiemarkt</i>	39
5	<i>Knelpunten</i>	43
6	<i>Bedreigingen</i>	47
	<i>Aanbevelingen</i>	51

Bijlage 1: kaart van opleidingen in het voorbereidend middelbaar beroepsonderwijs (vmbo), sector techniek

Bijlage 2a: schema van restauratie vakopleidingen in het middelbaar beroepsonderwijs (mbo)

Bijlage 2b: kaart van opleidingen met de specialisatie restauratie per beroep naar mbo-niveau

Bijlage 3: samenwerkingsverbanden van sectoren

Bijlage 4: overzicht van de geraadpleegde organisaties en personen

VOORWOORD

Het ambacht staat op het ogenblik weer sterk in de belangstelling. Even leken gedreven vakmensen in ons land op de achtergrond te zijn geraakt. Niet omdat ze niet meer nodig waren, integendeel. De maatschappij heeft een jaarlijks duizenden nieuwe vakmensen nodig om te blijven functioneren. Dit boek gaat over de opleiding van deze vakmensen.

De Amerikaanse socioloog Richard Sennett beschrijft in zijn boek ‘the Craftsman’ (2008) de voldoening die de vakspecialist vindt in de uitoefening van zijn beroep. Een beroep waar je duizenden, of zelf tienduizenden uren aan besteedt om het onder de knie te krijgen. Vakkundigheid ontstaat vooral door oefening – veel en lang oefenen baart kunst. Leren gebeurt in de eerste plaats met de handen.

In velen van ons schuilt een vakman, beargumenteert Sennett in zijn boek. De meest ingewikkelde klussen kunnen ook de grootste voldoening geven. Maar zonder tegenslagen gaat dat bijna nooit. In de uitoefening van de meeste beroepen breekt er wel eens wat. Hoe zou een glaszetter anders achter de juiste sterkte en diktes van het glas komen, of de voeger ontdekken welke specie hecht aan een oude baksteen? Des te meer tevreden is een vakman wanneer hij met de kennis, die hij door de jaren heen heeft verworven, een klus naar tevredenheid afrondt.

Dit boek gaat over alle mogelijke ambachten die bij het restaureren van gebouwen nodig zijn. Een specialist in de restauratie heeft tijd nodig, tijd om te denken, tijd om te experimenteren en tijd om te leren. Vaak verlangt dit vakwerk ervaring, uithoudingsvermogen en volharding – ook om de hoge kwaliteit van werk die verlangd wordt, te kunnen afleveren. Dat is niet altijd aan de jonge, beginnende vakman gegeven. Die moet vaak eerst gewoon ‘uren maken’, vaak in de nieuwbouw. Daarna ontwikkelt de liefde voor het restaureren zich verder.

Dat is geen reden om de opleidingen in de restauratie niet te zien als buitenbeentje in onderwijsland. Want net als de populaire opleidingen zijn ook relatief kleine opleidingen nodig om sectoren te kunnen blijven voeden met bekwame vakmensen. Maar is er in die sectoren niet al enige tijd sprake van het opdrogen van arbeidsplaatsen? Kunnen restauratie-vaklieden wel werk vinden in de bouwsector die zwaar getroffen is door de huidige inzinking van economie? Heeft een leerling die de zorg of het onderwijs in wil, niet een grotere kans op werk?

Niet alleen het perspectief op de arbeidsmarkt is een punt van zorg. Ook de opleidingen staan vanwege de impopulariteit van het techniek-onderwijs in het algemeen onder zware druk. Steeds minder leerlingen kiezen voor een technische opleiding. Kleine opleidingen sluiten zich aan bij steunpunten om bij elkaar de kunst af te kijken. We doen alles om te voorkomen dat we straks zonder technici komen te zitten. Er is dus toch behoefte aan nieuwe vaklieden, om voor de toekomst voldoende kennis en kunde in de technische beroepen in stand te houden?

Hoeveel ambachtslieden in de restauratie zijn er dan in Nederland nodig? Dat is moeilijk in zijn algemeenheid te kwantificeren. Wel is het logisch te beredeneren: immers bij het doorgeven van kennis moet er altijd een capabele, (liefst) jongere generatie vakmensen klaar staan wanneer de vorige met pensioen gaat. Anders sterft, net als bij een bedreigde diersoort, een vakkunst uit.

Hoe ernstig deze ‘dreiging’ is en wat de behoefte is aan nieuwe gespecialiseerde vaklui in de restauratieambachten, zijn onderwerpen van dit advies. Om de verschillende geluiden te horen, van leerlingen tot bestuurders, is er in de totstandkoming in gesprekken op vele mensen een beroep gedaan. Zonder uitzondering werd deze roep beantwoord, niemand toonde zich onverschillig. Dat betekent dat er tenminste een grote behoefte bestaat om te laten horen hoe het ervoor staat in het onderwijs in de restauratieambachten - en dat is precies wat ik met deze publicatie voorsta.

Tot slot nog een persoonlijke noot: ik stam uit een familie van bouwers – vooral timmerlieden – en rietdekkers. Daarom vond ik het een leuke bijkomstigheid mijn loopbaan in monumentenland af te sluiten met een advies over ambachten, waarmee mijn (voor)ouders zo verbonden waren.

Wim Eggenkamp, Rijksadviseur Cultureel Erfgoed

HOOFDSTUK I

Opdracht en Leeswijzer

1.1 Doel van het onderzoek

In de beleidsbrief Modernisering Monumentenzorg¹ (MoMo) uit 2009, werd naast de noodzaak voor een nieuwe gebiedsgerichte benadering van de Monumentenzorg, ook aandacht geschonken aan de kennisfunctie in dit vakgebied. De minister van ocw constateerde in de beleidsbrief dat voor een aantal specifieke beroepen geen of onvoldoende aansluiting (meer) bestaat bij het regulier onderwijs. Ook onderschreef de minister dat ‘de beschikbaarheid van de gespecialiseerde opleidingen binnen de ROC’s en vakscholen aanpassingen vergt in de inbedding van die opleidingen’.²

De vraag beperkt zich echter niet tot de opleidingen, ook de grilligheid van de markt draagt bij aan de benauwde positie van de beoefenaars van de ambachten: ‘de impulsfinanciering die kenmerkend is voor de monumentenzorg werpt voor het bedrijfsleven, maar ook voor potentiële leerlingen, drempels op: het is riskant om veel te investeren, in geld of met een grote scholingsinspanning’.³

Tijdens de begrotingsbehandeling in 2009⁴ voegde de Minister daar nog het volgende aan toe: *“Voor metselaars en timmerlieden zijn intussen de benodigde voorzieningen getroffen. Voor schilders en stukadoors zal dit naar het zich laat aanzien binnenkort ook het geval zijn. Voor enkele specifieke beroepen is wellicht een andere aanpak nodig. De Rijksadviseur Cultureel Erfgoed zal in overleg met de branches, ROC’s en andere betrokkenen nadere voorstellen formuleren voor een structurele oplossing van dit probleem binnen de daartoe vigerende (wettelijke) kaders.”*

Om te voldoen aan deze opdracht is dit advies in overleg met gehele veld uitgebracht.

1.2 Onderzoekskader

De focus van het advies ligt op de restauratie ambachten die rechtstreeks betrekking hebben op het bouwen en de daarvoor vereiste vakopleidingen. Behoud van vakbekwaamheid in de volgende beroepen draagt in hoge mate bij aan de restauratiekwaliteit in Nederland:

- Timmerlieden
- Metselaars
- Schilders
- Stukadoors
- Smeden
- Glazeniers
- Leidekkers
- Rietdekkers
- Natuursteenbewerkers
- Voegers
- Molenbouwers
- Orgelbouwers

Met de opleidingsinstituten die deze specialisaties aanbieden, werd bij de totstandkoming van dit advies contact gelegd. In een aantal gevallen werd ook een bezoek gebracht. Daarnaast zijn er voor wat de roerende zaken betreft nog andere specialisaties te onderkennen, zoals meubelmaken en –herstellen en restaureren van oorspronkelijke interieurs. Omdat het voortbestaan van deze beroepsopleidingen eveneens onderwerp van gesprek is, ligt een koppeling van beleidsmaatregelen ten aanzien van deze ambachtelijke beroepen voor de hand.

1.3 Leeswijzer

De aanbevelingen die volgen uit het onderzoek zijn aan het einde van deze publicatie opgenomen. Daarvoor komen de volgende onderwerpen aan de orde:

HOOFDSTUK 2 beschrijft de probleemstelling en schetst de meest relevante achtergronden en recente ontwikkelingen in de onderwijs- en beroepswereld;
 HOOFDSTUK 3 geeft een overzicht van de situatie in het huidige beroepsonderwijs;
 HOOFDSTUK 4 behandelt de situatie op de restauratiemarkt en de invloed daarvan op de vraag om gespecialiseerde restauratievaklieden;
 HOOFDSTUK 5 beschrijft de knelpunten die worden ervaren in het huidige stelsel van opleidingen en aansluiting op de beroepspraktijk;
 HOOFDSTUK 6 benoemt welke bedreigingen er zijn voor het voortbestaan van voldoende kwalitatief sterke opleidingen in de restauratie.

De bijlagen tonen:

- 1 een kaart van opleidingen in het voorbereidend middelbaar beroepsonderwijs (VMBO) op het gebied van techniek;
- 2a een overzicht van de restauratie vakopleidingen in het middelbaar beroepsonderwijs (MBO);
- 2b een kaart van opleidingen in het middelbaar beroepsonderwijs (MBO) voor de bovengenoemde restauratie beroepen;
- 3 de samenwerkingsverbanden van sectoren;
- 4 een overzicht van de organisaties dan wel personen met wie is gesproken.

Veel van de informatie in dit advies is ingewonnen in gesprekken met betrokken partijen uit de verschillende beroepsgroepen en met vertegenwoordigers van de opleidingen. Waar relevant is verwezen naar de betreffende gesprekspartners.

Naast de informatie uit gesprekken is kwantitatieve informatie ingewonnen bij:

- de kenniscentra: Fundeon voor de bouw, Savantis voor de sector Afbouw en Onderhoud (waaronder schilderen en stukadoeren), SVGB (glazeniers) en de SH&M (orgelbouwers);
- het Economisch Instituut voor de Bouw (EIB);
- de MBO-raad;
- van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap: de afdeling Beroeps- en Volwassenen Educatie (BVE) en de Dienst Uitvoering Onderwijs (DUO).

- 1 Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, beleidsbrief Modernisering Monumentenzorg (2009), zie ook <http://www.cultureelerfgoed.nl/monumenten/modernisering-monumentenzorg>
- 2 Idem, pagina 62
- 3 Idem, pagina 62
- 4 beleidsbrief Modernisering Monumentenzorg (Kamerstuk 2009-2010, 32156, nr.1, Tweede kamer, 28 september 2009)

HOOFDSTUK 2

Probleemstelling

Uit de opdrachtverlening valt af te leiden, dat blijkbaar voor een aantal specifieke beroepen geen of onvoldoende aansluiting (meer) bestaat bij het regulier onderwijs en dat de beschikbaarheid van de gespecialiseerde opleidingen binnen de ROC's en vakscholen aanpassingen vergt in de inbedding van die opleidingen. De vraag is, of dit waar is en zo ja, of dit voor alle ambachten in de restauratiesector geldt. Vervolgens is het de vraag, waardoor dit probleem is ontstaan en of het binnen de daarvoor geldende wettelijke kaders op te lossen is.

In onderstaande observaties wordt een aantal verschillende onderzoeksthema's benoemd. De aanbevelingen in het afsluitende hoofdstuk gaan op de deze thema's in:

Restauratie nauwelijks in beeld

Feit is, dat de restauratiesector maar een uiterst klein onderdeel uitmaakt van de totale bouwactiviteiten in ons land: ongeveer 1%. De belangstelling voor de bouw is dan ook niet in de eerste plaats op de restauratiesector gericht. Dat geldt ook voor de opleidingen in de bouw. De opleidingen voor de restauratieambachten hebben dan ook altijd een marginale rol bij de opleidingsinstellingen gespeeld.

Daarnaast is bij het beroepsonderwijs in de afgelopen decennia steeds meer gekozen is voor verbreding van het takenpakket. Het gevolg daarvan is, dat de leerling, die kiest voor een specifiek ambacht, steeds langer moet wachten, totdat hij feitelijk iets met zijn handen in het gewenste beroep kan gaan doen. Het gewenste beroep komt op het VMBO nauwelijks meer aan bod. Binnen de restauratiesector leidde dat al snel tot een behoorlijke onvrede over het onderwijs voor de ambachtelijke beroepen, eigenlijk vanaf het verdwijnen van de ambachtsschool. Die onvrede uitte zich allereerst bij de betreffende beroepsgroepen zelf. Dat leidde in 1988 tot de oprichting van de stichting Nationaal Restauratie Centrum (NRC) met als belangrijkste doelstelling: het bevorderen van de instandhouding, verdieping en verbreding van de kennis van materialen en ambachtelijke technieken in relatie tot restauratie. En hoewel deze stichting sindsdien vele cursussen en leerboeken vooral op het gebied van restauratie-timmeren en restauratie-schilderen ontwikkelde, was ook na 1988 regelmatig de roep tot terugkeer naar deze schoolvorm te horen. Nog tijdens de laatste begrotingsbehandeling voor het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (begroting 2012) werd van de zijde van de Socialistische Partij een voorstel⁵ gedaan voor de instelling van een nieuwe ambachtsschool, waar jongeren daadwerkelijk een vak zouden kunnen leren zonder teveel theoretische en algemene vaardigheden.

Sterke terugval werkgelegenheid en vergrijzing

De huidige economische crisis heeft een enorme terugval in de bouwproductie teweeg gebracht. Daarmee is ook de werkgelegenheid in de bouw in de afgelopen twee jaar dramatisch gedaald, wat een enorme werkloosheid met zich mee bracht. Een groot aantal bedrijven is failliet gegaan of hebben veel werknemers moeten ontslaan. Zo zit op dit ogenblik een derde van de bouwvakkers in de kop van Noord-Holland in de WW⁶, een streek, waar relatief veel bouwvakkers vandaan komen.

Los van de crisis speelt in de restauratiewereld de problematiek van de vergrijzing: de vele babyboomers gaan met pensioen. Die ontwikkeling werd onlangs bevestigd door een studie naar opleidingen in de restauratieberoepen door het Economisch Instituut voor de Bouw (K.Kok, H. Schellevis, 2012).⁷ Daarin werd gesteld, dat door vergrijzing in het vakgebied een relatief hoge instroom van nieuwe vaklieden nodig is van 6 à 7% per jaar. Restauratievaklieden zijn namelijk oververtegenwoordigd in de leeftijdscategorie 30-50 ten opzichte van de reguliere bouw. Een kwart van de vaklieden is boven de 50 jaar. Dat geldt ook voor het middenkader: de opleiding tot uitvoerder/bouwmeester. In dezelfde studie werd geconstateerd, dat er tot 2015 een daling van het aantal beschikbare subsidies voor restauraties optreedt, en wel van 540 miljoen in 2011 naar 430 miljoen in 2015, met andere woorden: minder restauratiewerk. Die prognose staat los van wat de huidige crisis te weeg heeft gebracht.

Opleidingen staan onder druk

Die forse daling in de werkgelegenheid uit zich ook in de forse afname van het leerlingenaantal in de bouw. Zo is één van de samenwerkingsverbanden van aannemers in Amsterdam (de SSP) dit jaar geconfronteerd met een afname van 30 à 40% van het aantal leerlingen, dat vóór de crisis instroomde⁸. Dat betekent, dat niet alleen de opleidingen voor de vaklieden voor het restauratieambacht onder druk staan, maar eigenlijk ook de basisopleidingen voor de minder gespecialiseerde bouw. Werkgevers durven geen nieuwe leerlingen meer aan te nemen en de potentiële leerlingen durven niet te kiezen voor een beroep, waarin mogelijk er geen werk te vinden is. Deze dramatische ontwikkelingen doen de vraag rijzen, of over enige jaren überhaupt nog voldoende timmerlieden en metselaars uit eigen land te vinden zijn.

In dit kader is van belang, dat de scholen in Nederland vrij zijn zelf te bepalen, welke opleidingen gegeven worden. In het kader van dit onderzoek is dat het geval bij het voorbereidend middelbaar beroepsonderwijs (VMBO) en het middelbaar beroepsonderwijs (MBO) – dat veelal is ondergebracht in regionale opleidingscentra (ROC's). Als de opleidingen niet kostendekkend zijn, kunnen zij daar dus mee ophouden. Uit de rondgang langs de scholen, die in het kader van dit advies is gehouden – bleek, dat de klassen in de regel pas kostendekkend zijn bij een klasgrootte van ongeveer 18 à 19 leerlingen. Met het wegvallen van leerlingen, die voor (bouw)techniek kiezen, komen dus ook al snel de daarmee samenhangende opleidingen in de gevarenzone. Wanneer er geen of te weinig werk is, zijn bedrijven of samenwerkingsverbanden niet geneigd leerlingen aan te nemen. Voor leerlingen, die het ambacht in willen, is dan geen werkplek en daarmee kunnen zij dan ook geen opleiding volgen.

Techniek niet populair

Deze recente ontwikkelingen versterken de tendens bij ouders om hun kinderen maar liever niet naar het VMBO te sturen. Deze schooltypes staan bij de schoolkeuze toch zwaar in de schaduw van het voorbereidend wetenschappelijk onderwijs (VWO) of het hoger algemeen vormend onderwijs (HAVO). Dat neemt niet weg, dat nog altijd 60% van de leerling-populatie in Nederland naar het (V)MBO gaat. Het heldere artikel van Mirjam Schöttelndreier⁹ biedt een inzicht in de beeldvorming bij ouders over het (V)MBO en hun houding tegenover dit schooltype.

Technisch onderwijs is bij ouders niet populair. Als leerlingen toch kiezen voor het (V)MBO om vooral met hun handen te kunnen gaan werken, worden zij daarin nauwelijks geënthousiasmeerd. Slechts 20% van de leerlingen op het VMBO kiest voor technisch onderwijs. Wanneer een VMBO al het programma (bouw)techniek heeft, wordt dit onderwezen door een leraar, die meestal maar één van de daarvoor in aanmerking

komende vakken zelf beheerst. Zijn kennis en enthousiasme voor de andere vakken wil nog wel eens te wensen overlaten, reden voor het NRC om de hiervoor genoemde leerboeken uit te geven. Enthousiasme voor een vak is bij een leerling vaak in hoge mate afhankelijk van de wijze van kennisoverdracht door de leraar. Het maakt voor de leerling bij de keuze voor een bepaald vak veel uit, of de leraar zijn/haar liefde voor het vak weet uit te stralen.

Tendens: accent meer op bestaande bouw

Het probleem van te weinig leerlingen en daarmee van uiteindelijk te weinig vakmanschap wordt nog urgenter, wanneer men bedenkt, dat mede ten gevolge van de crisis het accent in de bouw de komende jaren vooral komt te liggen op de bestaande voorraad. Grote nieuwbouwgebieden zijn behalve in en rond Almere bijna nergens meer te verwachten. “Het Nederland voor de komende jaren staat er (grotendeels) al. Er zal vooral geïnvesteerd moeten worden in onderhoud, niet in nieuwbouw”, zo wordt gesteld in de notitie van het Herbestemmingsteam. “Op alle politieke verlanglijstjes staat de kwaliteit van de leefomgeving. We willen een prettige, veilige en functionele leefomgeving. Nederland heeft vele inherente kwaliteiten en een sterke en open economie. Het handhaven van die kwaliteit vergt intensief onderhoud en een proces van voortdurende verbetering. En het belangrijkste: een proces van aanpassing aan de wensen van de 21^e eeuw. Bovendien hoort het bij goed bestuur om zorgvuldig om te gaan met de erfenis, die we van vorige generaties in beheer hebben gekregen”.¹⁰

Dit alles betekent, dat we eerder meer dan minder vakmanschap nodig zullen hebben. De periode van steeds verder gaande standaardisering en van een vooral fabrieksmatig bouwproces, waarbij nauwelijks vakmanschap nodig is, lijkt zijn hoogtepunt voorbij.

Vakbekwaamheid loopt terug, takenpakket te breed

De huidige opleidingsstructuur levert te weinig vakmanschap van voldoende niveau op, zo is het algemene gevoel dat naar voren komt uit gesprekken met docenten en bedrijven die leerlingen opleiden. Een timmerman of metselaar, die destijds op zijn 16^e jaar de ambachtsschool verliet, had een niveau van vakbekwaamheid, dat men in het huidige systeem nu pas op zijn 20^e jaar kan bereiken. Dat wordt vooral veroorzaakt door het feit, dat een leerling tal van andere vaardigheden bijgebracht krijgt, die veelal van belang zijn om zich te kunnen handhaven in deze zich steeds verder ontwikkelende maatschappij (rekenen, boekhouden, Nederlands, Engels, wiskunde enz.). Dit heeft wel tot gevolg gehad, dat in de afgelopen jaren de eigenlijke beroepskeuze steeds verder werd uitgesteld: een ontwikkeling die desastreus is voor jongeren die de school als straf ervaren en het liefst met hun handen hun dromen willen waarmaken. Die groep van praktisch ingestelde leerlingen viel daarmee wel tussen wal en schip. Die ontwikkeling had ook tot consequentie, dat het niveau, waarmee leerlingen met een MBO-opleiding de beroepspraktijk ingaan, beneden het niveau ligt, dat de gespecialiseerde restauratiebedrijven voldoende achten. Daarnaast krijgt de leerling, die met zijn handen wil werken, in zijn beleving te veel vakken, die niet noodzakelijk zijn voor de uitoefening van zijn/haar beroep. De opleiding kan door die vele vakken zelfs niet haalbaar zijn voor leerlingen met zeer goede vaktechnische- en beroepsvaardigheden, maar met minder gevoel voor taal of met minder studiec capaciteit.

Onderscheid in ambachten van relatief grote en relatief kleine omvang

De verschillen in omvang tussen de te onderscheiden ambachten in de bouw zijn groot. Van relatief grote omvang zijn de beroepsgroepen van de timmerlieden en de schilders, van iets minder grote omvang de metselaars en daarachter de stukadoors. Er bestaat een

groot aantal ambachten van relatief geringe omvang, te weten: de smeden, de glazeniers, de lei- en rietdekkers, de natuursteenbewerkers, de voegers, de molenmakers en de orgelbouwers. Al deze beroepen plegen de basisopleiding voor hun beroep te krijgen op het VMBO en het MBO. Daarna volgt de eigenlijke specialisatie.

Daarnaast zijn er voor wat de roerende zaken betreft nog andere specialisaties, zoals meubel maken en –herstellen. Die opleidingen komen hier niet aan de orde. Maar zij kampen natuurlijk veelal met dezelfde problematiek. De aanwas van leerlingen is ook daar gering. Samenwerking tussen de kleine ambachtelijke beroepen ligt dus voor de hand, een probleem, waar onder andere de organisatie sos Vakmanschap zich over ontfermt.

- 5 Behandeling wetsvoorstel Vaststelling van de begrotingsstaten van het Ministerie van ocw (viii) voor het jaar 2012 (33000 viii)
- 6 website RTV-Noord Holland: "Een derde van de bouwvakkers zit werkloos thuis", 16 juli 2012
- 7 Economisch Instituut voor de Bouw (EiB), K.Kok, H. Schellevis: Arbeid en scholing in de restauratiesector, 2012
- 8 cijfer uit gesprek met René Cossé, directeur ssp Amsterdam
- 9 de Volkskrant, M. Schöttelndreier: 'Geef het MBO de steun die het verdient', 13 december 2011
- 10 H-Team Notitie #05, Inbreng voor de toekomstagenda Bouw, februari 2012

HOOFDSTUK 3

Opleidingen

3.1 Techniekonderwijs aan het vmbo

Het voorbereidend middelbaar beroepsonderwijs (vmbo) leidt op tot een algemeen basisniveau en duurt vier jaar. Een leerling volgt deze opleiding normaal gesproken tussen het 12^e en 16^e levensjaar. De vmbo onderscheidt vier leerwegen, dat zijn (inclusief procentuele verdeling van aantallen leerlingen):

- de theoretische leerweg (37%);
- de kaderberoepsgerichte leerweg (27%);
- de basisberoepsgerichte leerweg (25%);
- de gemengde leerweg (11%).

De trend is leerlingen op het vmbo zo breed mogelijk op te leiden. De kader- en basisberoepsgerichte leerweg leiden het meest direct op tot een vak, de theoretische (en in mindere mate de gemengde) leerweg zit dichterbij de havo aan qua lesniveau. In de eerste twee leerjaren van het vmbo volgen de leerlingen de basisvorming. In het derde en vierde leerjaar kiezen leerlingen voor sectoraal onderwijs, dat ruim de helft van het totale vakkenpakket beslaat. In het derde en vierde leerjaar van het vmbo maken de leerlingen toetsen en praktische opdrachten, die meetellen voor het schoolexamen. In 2010 volgden 32.274 leerlingen de richting Techniek.¹¹ In het programma Bouwtechniek leren leerlingen verschillende vakken kennen: timmeren, metselen, schilderen en meubelmaken. Het is ook mogelijk om een intersectoraal programma (isp) te volgen, waar nog een grotere overlap met andere vakken is. Voor dit onderzoek relevante (technische) isp's zijn: Bouwtechniek-breed en Techniek-breed.

Er zijn in Nederland in totaal ongeveer 700 scholen voor voortgezet onderwijs. Zeker de helft daarvan biedt onderwijs aan op het vmbo niveau, blijkt uit gegevens van duo.¹² Eveneens uit deze gegevens blijkt dat er in Nederland ongeveer 60 vmbo-scholen zijn met het intrasectorale programma Bouw-breed. Bouw-breed bereidt leerlingen voor op een mbo opleiding in de bouwsector. In het beroepsgerichte deel van het programma Bouw-breed zitten elementen van timmeren, metselen en schilderen. Leerlingen maken kennis met verschillende beroepen, met de vaktheorie en met vaktekenen. Zij leren tekeningen maken en lezen, krijgen les in kleurenleer en materiaal- en gereedschappenkennis. Een logische vervolgopleiding in het mbo is een opleiding voor timmerman, metselaar, schilder of meubelmaker. Naast Bouw-breed, bieden 165 scholen het programma Bouwen, Wonen en Interieur (bwi) aan, waarin voornamelijk vakken worden gegeven die onder de bouwsector vallen, maar ook bijvoorbeeld glazenwassen en vormgeving. Vaak worden de verschillende beroepen behandeld door één docent, die meestal maar in één van deze vakken is opgeleid. Bijlage 1 biedt een overzicht van de vmbo-opleidingen met een aanbod in techniek.

De bouwbrede opleidingen voorzien niet in de wens van jongeren die al vroeg in hun schoolloopbaan weten dat zij een bepaald vak willen leren, om direct met dat vak aan de slag te gaan. Een leerling die al op jonge leeftijd weet dat hij schilder wil worden, heeft in het aanbod van zestig scholen met het aanbod Bouw-breed de keuze uit slechts dertig scholen, waar feitelijk schilderen wordt onderwezen.

Het Vakcollege

Sinds 2008 bestaan er initiatieven om het aantal leerlingen, dat voor techniek kiest, te laten stijgen. Eén van die initiatieven is het Technisch Vakcollege. Dit is een zesjarige leerroute vanaf leerjaar één van het VMBO tot einde MBO niveau-2 of 3 (zie paragraaf 3.2 voor een uitleg van de MBO niveaus). Resultaat is: meer techniek in de onderbouw en integratie van het MBO-niveau-2 in de bovenbouw van de VMBO-basisberoepsgerichte leerweg. De opleiding wordt gerealiseerd in samenwerking tussen VMBO, MBO en het bedrijfsleven. De leerlingen doen al lerende werkervaring op. In januari 2011 zaten er in heel Nederland 351 leerlingen in het derde leerjaar van het Vakcollege Techniek. Hiervan koos 38 procent voor de richting bouw: 132 leerlingen. De vakcolleges vormen een verbond¹³, waar een school zich bij kan aansluiten. Op deze VMBO's kan door leerlingen een voorsprong worden behaald op het reguliere onderwijs wat betreft praktijkervaring.

Aansluiting VMBO op MBO

Om de aansluiting van het VMBO op de MBO-opleidingen te verbeteren, hebben drie kenniscentra zich verenigd in het platform Bouwen, Wonen en Interieur (voorheen platform VMBO Bouwtechniek). Het gaat om de kenniscentra Fundeon (bouw en infra), Savantis (afbouw, onderhoud, presentatie en communicatie) en SH&M (timmer- en meubelindustrie, houthandel en parketbranche). De kenniscentra beogen met het initiatief de instroom in de MBO-opleidingen voor de bouw te vergroten. Het vergroten van de doorstroom van leerlingen die de richting VMBO Bouwtechniek en Bouwbreed volgen, is hierbinnen een belangrijk aandachtspunt. De cijfers van de DUO laten zien dat van de leerlingen VMBO Bouwtechniek 68% doorstroomt naar een MBO-opleiding van één van deze drie kenniscentra. Voor de leerlingen die de richting Bouwbreed volgen ligt dit percentage op 60%. Overige leerlingen hebben een VMBO opleiding gekozen die minder goed aansluit op de MBO-opleiding. Dat kunnen bijvoorbeeld kader- of beroepsrichtingen zijn in de richtingen economie, landbouw of zorg & welzijn.

3.2 MBO, sectoren bouw & afbouw

De MBO opleiding wordt gegeven aan regionale opleidingscentra (ROC's) of vakscholen. De ROC's bestaan sinds de invoering van de Wet Educatie Beroepsopleiding (WEB) in 1995.¹⁴ In totaal zijn er in Nederland eenenveertig ROC's.¹⁵ Naast de ROC's bestaan er twaalf vakscholen, een overblijfsel uit het systeem van vóór de invoering van de WEB. Leerlingen die aan een MBO-opleiding beginnen zijn in de regel 16 jaar maar kunnen ook ouder zijn. Dit komt vooral in de grote steden voor vanwege bovengemiddelde leerachterstanden.

De MBO-opleiding leidt de leerling op in één bepaald vak. Het MBO kent vier verschillende niveaus. Leerlingen met een afgeronde VMBO-opleiding hebben MBO niveau 1 en daarmee in principe het niveau om te beginnen aan een MBO-opleiding van niveau-2. Aan de poort van de MBO-opleidingen kan nog geconstateerd worden, dat leerlingen onvoldoende voorbereid zijn op het volgen van de opleiding op niveau-2 (de opleiding voor basis beroepsbeoefenaar). In die gevallen zal een leerling eerst de noodzakelijke kennis

bijgebracht moeten worden om met de opleiding te kunnen starten. De opleiding op niveau-3 leidt op tot zelfstandig beroepsbeoefenaar en wordt daarom als de vakopleiding aangeduid. Tot slot is er de niveau-4 opleiding tot gespecialiseerd beroepsbeoefenaar of middenkaderfunctionaris. Bij afronding van dit niveau is het mogelijk door te stromen naar het HBO. Elk MBO-niveau duurt twee jaar. Momenteel zijn er echter verschillende ontwikkelingen, die deze structuur onder druk zetten in relatie tot de complete bekostiging van de ROC's (zie hoofdstuk 6: bedreigingen).

De meeste leerlingen treden bij de start van hun MBO-opleiding in dienst bij een samenwerkingsverband (bouwopleidingsbedrijven) van de betreffende sector volgens het systeem van de Beroepsbegeleidende leerweg (BBL). Deze leerweg wordt ook wel aangeduid als werkend leren. Het praktijkgedeelte van deze leerweg beslaat minimaal zestig procent van de leertijd, hetgeen neerkomt op een dienstverband van minimaal 24 uur per week. De deelnemer heeft een arbeidsovereenkomst met een werkgever en gaat daarnaast één dag per week, of in een combinatie van dag- en avondonderwijs naar de opleiding. Vaak komt dat neer op vier dagen werken en één dag naar school. In dit systeem krijgt de leerling een vast loon, vastgelegd in de CAO. Het systeem van de Beroepsopleidende leerweg (BOL) biedt een alternatief, waarbij de leerling minder praktijkervaring opdoet en meer theorie krijgt. Hier is de leerling, ook in de zin van de wet nog leerling (zijn ouders blijven dus kinderbijslag ontvangen), heeft geen vast dienstverband en gaat vier of vijf dagen per week naar school. De leerling loopt stages in de praktijk, die twintig tot zestig procent van de leertijd beslaan.

3.3 Vakopleidingen in de Restauratie

De in 2011 opgerichte stichting Erkende Restauratiekwaliteit Monumentenzorg (ERM) heeft een overzicht van de vakopleidingen die een restauratiespecialisatie bevatten.¹⁶ Onderstaand overzicht is hierop gebaseerd en aangevuld met een aantal opleidingen die ook tot het restauratievak behoren.

Per opleiding is een schets van de huidige situatie gemaakt en een indruk gegeven van de aantallen leerlingen, die de opleiding volgen.

Bijlage 2a bestaat uit een schema waarop op te zien is, op welk niveau binnen de verschillende opleidingen de specialisatie Restauratie wordt aangeboden. Bijlage 2b toont, waar welke opleidingen zich in het land bevinden.

Allround Timmerkracht Restauratie en Allround Metselaar Herstel en Restauratie (niveau-3)
De restauratieopleiding timmeren wordt afgaand op de gegevens van het kenniscentrum Fundeon op dertig scholen aangeboden.¹⁷ Vijf ROC's hadden minstens in de afgelopen twee opeenvolgende jaren (leerjaar 2010-2011 en 2011-2012) klassen van meer dan tien leerlingen: het Graafschap College (Doetinchem), het Horizon College (Heerhugowaard/Hoorn), het ROC van Twente (Almelo), het ROC van Amsterdam, het ROC Friese Poort (Drachten) en het ROC Leiden. De overige scholen hebben in leerjaar 2012 niet meer dan zes leerlingen en bieden de opleiding nog wel aan, maar verzorgen alleen de theorie en plaatsen de restauratieleerlingen in klasjes met timmerlieden nieuwbouw of timmerlieden werkplaats. Echte kwaliteit kan daar niet van worden verwacht. Deze opleidingen zijn nauwelijks levensvatbaar te noemen. Restauratie-metselen wordt afgaand op de gegevens van Fundeon op vijftientig scholen gegeven¹⁸. Alleen het Markiezaat College in Bergen op Zoom heeft een opleiding voor restauratie-metselen waar meer dan 10 leerlingen aan deelnemen.

ROC's hebben voor wat de praktische kant van dit onderwijs betreft vaak samenwerking gezocht met al bestaande instellingen. De ROC's beschikken namelijk vaak niet over de faciliteiten om de ambachtelijke vaardigheden te ontwikkelen (zoals praktijklokalen) om deze opleidingen zelf te kunnen aanbieden. De opleiding voor restauratiemetselaars maar vooral restauratietimmerlieden zijn nog wel op regionaal niveau goed te organiseren. In Noord Nederland is met de restauratiebedrijven en samenwerkingsverbanden en de vijf noordelijke ROC's afgesproken dat de restauratieopleiding alleen in Drachten (ROC Friese Poort) wordt gegeven.¹⁹ In andere gebieden is dat op een min of meer natuurlijke wijze gegroeid, zoals in Overijssel waar Stichting RIBO samen met het ROC van Twente de opleiding aanbiedt. Een dergelijke samenwerking bestaat ook tussen het Graafschap College met het Gelders Restauratiecentrum. In Leiden tenslotte is *Bouwforce* opgericht: een combinatie van het ROC Leiden en de Bouwopleiding Rijnland.

Specialist Schilderen (niveau-4)

De opleiding voor Specialist Schilderen op niveau-4 is er in een BOL- en in een BBL-variant. Er zijn drie vakscholen die de BOL-opleiding met een uitstroom Restauratie & Decoratie verzorgen: NIMETO (Utrecht), CIBAP (Zwolle) en het St. Lucascollege (Boxtel). Aan de vakscholen staan landelijk 224 deelnemers ingeschreven. Onduidelijk is hoeveel deelnemers exact uitstromen als Restauratieschilder en hoeveel zich toelagen op de richting Decoratie. De meesten zullen zich op het terrein van de decoratie hebben gespecialiseerd.²⁰ Op een enkele ROC - welke kan jaarlijks verschillen - wordt een BBL-opleiding Specialist schilderen met een uitstroom Restauratie en Decoratie verzorgd. Voor het schooljaar 2011-2012 stonden hiervoor naar verluid in totaal twaalf deelnemers ingeschreven. Er zijn initiatieven geweest om een landelijke groep te formeren voor de specialisatie Restauratie. Dat is niet gelukt.

Voordat een schilder aan één van de specialisaties op niveau-4 deelneemt, moet hij de niveaus 2 (medewerker schilder) en 3 (gezel schilder) hebben behaald. In 2010/2011 zijn er in totaal 31 scholen met een schildersopleiding.²¹ In totaal staat ongeveer 68 procent van deze leerlingen ingeschreven bij een ROC. Ongeveer 32 procent van de leerlingen staat ingeschreven bij een van de bovengenoemde drie vakscholen. In 2010/2011 volgen op deze vakscholen 1.269 leerlingen een opleiding, voor het overgrote deel op niveau-4. Het aantal deelnemers aan de niveau-2 en 3 opleidingen is tussen 2008/2009 en 2010/2011 redelijk gelijk gebleven. Het aantal leerlingen op niveau-3 is het afgelopen jaar boven verwachting zelfs iets toegenomen.

Restauratiestukadoor (niveau-4)

De opleiding tot Restauratiestukadoor duurt, anders dan bij andere MBO-opleidingen, geen twee maar drie jaar. Er is een opleidingslocatie in Veenendaal met een landelijk bereik. Niet elk jaar start een nieuwe groep, maar eens in de drie jaar. Dat betekent dat slechts twee jaar van de opleiding worden vergoed. Het derde jaar is geheel voor eigen kosten. Mogelijk vervalt ook de financiering van de eerste twee jaar.²² In het schooljaar 2009/2010 is een groep gestart van dertien deelnemers. Deze groep rondt zijn opleiding in 2012 af. De opleiding trekt nog (net) voldoende leerlingen maar ligt dichtbij een kritieke grens; het minimumaantal deelnemers staat naar het inzicht van het bestuur van het Neerlandisch Stucgilde, dat de opleiding onder de hoede heeft, op vijftien leerlingen. Lessen vinden plaats op zaterdagen en starten om acht uur 's ochtends waardoor leerlingen, die van ver weg moeten komen, soms vroeger op moeten staan dan ze op weekdays voor hun werk gewend zijn: een stevige tijdsinvestering. Of er voldoende animo is op dit moment om weer met een nieuwe groep te kunnen starten, is nog niet bekend.

Alvorens een stukadoor aan de specialisatie op niveau-4 deelneemt, heeft hij de niveaus 2 (medewerker stukadoor) en niveau-3 (gezel stukadoor) behaald. Negen scholen in Nederland bieden de opleiding tot gezel stukadoor aan. De dekking is daarmee redelijk. Het aantal leerlingen dat de niveau-3-opleiding tot gezel stukadoor volgt, vertoont tussen 2008/2009 en 2010/2011 een lichte stijging van 171 naar 189 deelnemers. Het aantal leerlingen in de niveau-2-opleiding (medewerker stukadoor) is echter in diezelfde periode sterk afgenomen van 626 in 2008/2009 tot 363 in 2010/2011: een afname van ruim 42%. Dit wordt veroorzaakt door een teruggelopen instroom van leerlingen als gevolg van de economische crisis.²³ De terugloop op het lagere niveau zal op den duur zijn weerslag krijgen op het aantal mogelijke deelnemers aan de restauratie-opleiding. In deze beroepsgroep is de situatie erg zorgelijk, omdat het vereiste aantal deelnemers aan de niveau-4 opleiding in 2009/2010 ternauwernood gehaald werd.

Restauratiesmid

Het Nederlands Gilde van Kunst-, Sier- en Restauratiesmeden (NGK) heeft in Huizen een centrale opleidingslocatie opgericht die aan een maximum van zes leerlingen plaats biedt. De opleiding bestaat uit vijf keer twee dagen (fysiek intensief) onderwijs. De opleiding is geen zelfstandige MBO-opleiding maar een uitstroomprofiel (of *minor*) dat binnen de 'vrije ruimte' wordt ingevuld van een MBO-opleiding. Deze vrije ruimte behelst twintig procent van de totale opleiding. De opleiding valt niet onder de verantwoordelijkheid van een ROC. Wel is er een samenwerking met het ROC Flevoland.²⁴ Daar biedt het NGK modules aan binnen de opleiding Metaalbewerken niveau-2 (basisopleiding) en niveau-3, de opleiding tot Restauratiesmid. Elk ROC met de opleiding Metaalbewerker kan echter deze modules aanbieden. Een praktisch bezwaar is dat de indeling niet aansluit op het lesrooster van veel leerlingen.

Het NGK heeft verantwoording op zich genomen om de opleiding te financieren en neemt ook de rol op zich om leerlingen te benaderen en enthousiasmeren. De basisopleiding op niveau-2 wordt elk kwartaal gegeven. De opleiding op niveau-3 wordt tweemaal in het jaar aangeboden. Om de opleiding kostendekkend te laten verlopen zijn minimaal vier leerlingen nodig bij elke start. De NGK heeft berekend, dat er zes à twaalf leerlingen per jaar zouden moeten instromen om het ambacht in stand te houden.

Glazenier (niveau-4)

Er is een opleidingscentrum in Schoonhoven, onderdeel van het ROC Zadkine (Rotterdam). De opleiding is in 2008/2009 gestart met vijf leerlingen en duurt in tegenstelling tot de meeste andere MBO niveau-4 opleidingen vier jaren. In het jaar 2010/2011 volgden 32 leerlingen deze opleiding. Daarvan volgt de helft van de leerlingen de deeltijdopleiding.²⁵ De gemiddelde leeftijd van de leerlingen ligt hoog. Technieken van glas-in-lood, restauratie en brandschilderen worden allen onderwezen in het vierjarige programma op de vakschool zelf. Als vooropleiding is één van de volgende bewijzen of diploma's nodig: een VMBO-diploma gemengde of theoretische leerweg, een overgangsbewijs van de derde naar de vierde klas HAVO/VWO of een HAVO- of VWO-diploma. De opleiding richt zich dus niet in eerste instantie op leerlingen die vanuit de kader- of beroepsgerichte leerweg op het VMBO via MBO niveaus 2 en 3 doorstromen. Een leerling wordt verondersteld het voor de opleiding benodigde niveau al in het middelbare onderwijs behaald te hebben. De opleiding trekt hoofdzakelijk leerlingen, die op latere leeftijd het vak onder de knie willen krijgen. Er bestaan ook andere mogelijkheden om als glazeniers opgeleid te worden.²⁶

Natuursteenbewerker (niveau-2)

De BBL-opleiding wordt verzorgd door het Centrum Natuursteen in Utrecht. De opleiding staat ingeschreven aan het ROC Midden-Nederland. Leerlingen kunnen de specialisatie Restauratie op niveau-2 van de opleiding volgen: de basisberoepsopleiding restaureren. Het hakken van profielen vormt een onderdeel van de opleiding. Er bestaan drie andere varianten op niveau-2, te weten machinaal (de meest populaire), stellen en grafwerk. Op de opleiding grafwerk krijgen leerlingen naast de vaardigheden zagen en polijsten ook les in het hakken van letters en het restaureren van grafstenen. In 2011/2012 startten er in totaal vijf deelnemers aan de specialisatie Restauratie en vier met de specialisatie grafwerk. De specialisatie in de Restauratie vindt op niveau-2 plaats maar kan ook op niveau-3 aangeleerd worden. De niveau-3 opleiding bestaat namelijk uit een combinatie van lesmodules van de verschillende niveau-2 varianten. Een leerling die op niveau-2 start en weet dat hij wil leren restaureren kan -mits hij de juiste vooropleiding op het VMBO heeft- dus al op 16-jarige leeftijd als natuursteen bewerker met de specialisatie restauratie aan de slag.

Voorbereidend op de niveau-2 opleiding is een korte en relatief eenvoudige BBL-opleiding tot assistent natuursteenbewerker op niveau 1 in het leven geroepen om de basisvaardigheden in het vak bij te brengen. Daar maakt een relatief groot aantal leerlingen gebruik van: in het jaar 2011/2012 waren er bijna tachtig leerlingen voor deze opleiding ingeschreven. In het verleden kon het Centrum Natuursteen een voorschakeltraject aanbieden met behulp van subsidies. Dit was de enige dagopleiding in de sector vooral gericht op de richting restauratie, omdat het aanleren van de basishandelingen in de bedrijven veel lastiger te realiseren is. Daarvoor in de plaats is nu de niveau 1 opleiding gekomen. De opleiding wordt bij voldoende animo ook in huis bij de bedrijven gegeven en dient als opstapje en om enthousiasme voor het vak aan te wakkeren.

Leidekker (niveau-3)

De opleiding tot zelfstandig dakdekker wordt aangeboden door het bouwopleidingscentrum van gespecialiseerde aannemers (BGA-Nederland), met de hoofdvestiging in Boxtel. De deelnemers aan de opleidingen zijn ingeschreven bij het Radius College in Breda, onderdeel van het ROC West-Brabant. De overige opleidingslocaties van BGA bevinden zich in Nieuwleusen, Delft, Etten-Leur en Emmen. Afhankelijk van het aantal deelnemers worden opleidingen op de verschillende locaties wel of niet gegeven. De opleiding Leidekker wordt momenteel alleen in Boxtel gegeven. BGA-Nederland biedt zowel een BBL-opleiding aan, als een zogenaamd bedrijfstraject dat voor het overgrote deel bestaat uit leren bij het bedrijf, waar een coach van de opleiding regelmatig op bezoek komt (gemiddeld eens in de zes weken). De BBL-opleiding bestaat uit gemiddeld acht scholingsweken per jaar, van maandag tot en met donderdag met 's ochtends de theorie en 's middags de praktijk. De overige weken leert men het vak bij een bedrijf. De dakdekker heeft op niveau-3 de keuze om een opleiding te volgen met een focus op leien, pannen of beiden. De meeste leerlingen kiezen niet voor een specialisatie maar voor beiden. In 2011/2012 startten er in totaal tien deelnemers aan de gecombineerde niveau-3 opleiding.

De opleiding op niveau-2 (ook bij BGA-Nederland) is altijd een combinatie van pannen- en leidekken. Voor de primaire opleiding geldt een drempelloze instroom, hetgeen betekent dat een leerling in principe geen vooropleiding hoeft te hebben.

Rietdekker (niveau-2 en 3)

De Vakfederatie Rietdekkers heeft een eigen opleidingsbedrijf: de Rietdekkers Opleiding Nederland (RON) te Genemuiden. De BBL-opleiding Dakdekker Riet wordt

gegeven op niveau-2 door het RON, dat daarvoor een samenwerking is aangegaan met het Deltioncollege (ROC) in Zwolle. De leerling komt in dienst van het RON en volgt in totaal acht weken per jaar theorie en praktijkonderwijs. Deze opleiding bestaat nu zes jaar. In de afgelopen jaren namen nog maar zes leerlingen per jaar deel, daarvoor lag het aantal op twintig.

Na de niveau-2 opleiding is het mogelijk door te leren en het Vakdiploma rietdekker te behalen. De opleiding is opgezet door de Vakfederatie Rietdekkers in samenwerking met de RON. Deze opleiding kan men alleen volgen, wanneer men in bezit is van het diploma van de niveau-2 opleiding, of wanneer men een rietdekker is met minimaal vier jaar ervaring op het dak. De opleiding duurt iets meer dan één jaar en is een opleiding tot *allround* Rietdekker. Alle niet direct aan het vak gerelateerde vakken, die bij een MBO-opleiding niveau-3 ook worden vereist, worden niet gegeven. Het is dan ook geen erkende officiële MBO-niveau-3 opleiding. De opleiding wordt al vijfenvijftig jaar gegeven en sinds één jaar geheel zelfstandig in de eigen geledingen. Elk jaar wordt de opleiding gevolgd door gemiddeld twintig leerlingen.

Voeger (niveau-2 en 3)

De opleiding tot voeger wordt gegeven op één van de vestigingen van de Bouwopleidingscentra van de Gespecialiseerde Aannemers (BGA), maar in ieder geval op de vakschool in Boxtel. Daar wordt een BBL-opleiding tot voeger niveau-2 gegeven, dat leidt tot een erkend MBO-diploma. BGA is daarvoor een samenwerking aangegaan met het Radius College te Breda. Dat gebeurt meestal in de vorm van een bedrijfstraject, zoals hiervoor beschreven bij de leidekkers. De opleiding, die in Boxtel al vanaf 1998 wordt gegeven, telde in 2011 vijfenveertig leerlingen en in 2012 zevenendertig.

De Vereniging Nederlandse Voegbedrijven (VNV) heeft zich ingespannen om een erkende opleiding voor restauratievoegers op niveau-3 van de grond te krijgen. Dat is niet gelukt, omdat het kenniscentrum Fundeon om onduidelijke redenen daarmee niet instemde. Dat betekent, dat de voegbedrijven wel moeten bijdragen aan het Opleidings- en Onderwijsfonds (O. & O.-fonds), maar daarvan zelf voor wat deze opleiding betreft geen gebruik kunnen maken. Maar in dat kader is wel het studieboek 'Werken aan Monumenten' ontwikkeld, waarin veel kennis over metselen en met name voegen in restauratiewerk is vastgelegd. Vervolgens is in Boxtel een opleiding tot restauratievoeger op niveau-3 ontwikkeld, dat weliswaar niet leidt tot een MBO-diploma op niveau-3, maar wel tot een eigen certificaat. Het vakmanschap kan ook via een EVC-traject (Erkenning van Verworven Competenties) worden aangetoond. De ervaren vakman kan een ervaringscertificaat verkrijgen, dat gelijkwaardig is aan de niveau-3 opleiding. Overigens heeft men van de gelegenheid gebruik gemaakt in deze opleiding alle vakken, die niet direct aan het voegen gerelateerd zijn, niet te geven. Het aantal leerlingen, dat de opleiding tot erkend Restauratievoeger volgt, is dusdanig klein dat deze opleiding alleen in Boxtel wordt gegeven. In 2011 telde de opleiding, die toen net was opgestart, zestien leerlingen, maar in 2012 al zeventig.

Molenmaker

De opleiding tot molenmaker is geen zelfstandige opleiding. Molenmakers nemen doorgaans leerlingen aan van een samenwerkingsverband in de bouw. Maar ook leerlingen van het Hout- en Meubileringscollege kunnen molenmaker worden. De potentiële molenmakersleerling wordt veelal door het molenbedrijf zelf aangedragen, soms door een MBO-opleiding. Het gaat om enkele (nieuwe) leerlingen per jaar over het hele land gezien. Molenbedrijven zien liefst leerlingen die het BOL-systeem volgen en stage komen lopen bij een bedrijf. Die leerlingen zijn wat ouder (18 in plaats van 16 jaar) dan de leerlingen

van de BBL opleiding. Als een leerling in het BBL-traject zich bij een molenmakersbedrijf aanmeldt, wordt hij meestal een paar dagen op proef genomen om te kijken of hij het in zich heeft om dit beroep te gaan uitoefenen.²⁷ Voor het beroep van molenmaker is zeer specifieke kennis en kunde nodig; het duurt doorgaans nog tien jaar na het afronden van de MBO-opleiding voordat iemand zich een *allround* molenmaker kan noemen.

Orgelbouwer

De potentiële orgelbouwer volgt op het MBO meestal de BBL-opleiding meubelmaker, een BOL-opleiding is ook mogelijk. Diverse ROC's vervullen een brugfunctie naar de orgelbedrijven, zoals die in Apeldoorn, Leiden en het ROC in Zwolle – het Deltioncollege. De opleiding geeft aan welke leerling enthousiast en geschikt is voor het vak van orgelbouwer. De BBL-leerling is in dienst bij de orgelbouwer, werkt vier dagen per week bij de orgelbouwer en gaat één dag naar school. Een BOL-leerling loopt een stage van drie maanden. Na de opleiding is men meubelmaker op niveau-3, zij het dat men het vak als meubelmaker bij een orgelbouwer geleerd heeft. Daarna begint de eigenlijke specialisatie in het bedrijf zelf, geheel los van welk schoolverband dan ook. Dat heeft vooral betrekking op mechaniek en klankgeving. En als het bedrijf een eigen pijpenmakerij heeft dan leert men dat vak geheel in het bedrijf zelf. Enige jaren geleden heeft de Vereniging van Orgelbouwers in Nederland (VON) een cursus orgelbouwen opgezet. Maar daar wordt geen gebruik meer van gemaakt, waarschijnlijk omdat elke orgelbouwer zijn eigen methodieken heeft ontwikkeld die moeilijk bij een ander zijn toe te passen. In Duitsland heeft men wel een eigen orgelschool (in Ludwigsburg, zuidwest Duitsland). Ook in Frankrijk is dat het geval.

Middenkader Restauratiemedewerker (niveau-4)

In aanvulling op de opleidingen in de verschillende (restauratie-)specialismen bestaat er een BBL-opleiding tot middenkader Restauratiemedewerker niveau-4. Met deze opleiding is het mogelijk als uitvoerder in de restauratie of als bouwmeester te werken. Alleen met kennis van diverse ambachten is het in de praktijk mogelijk het werk van andere (vak) specialisten te begeleiden; dus staat kennis van de verschillende ambachten centraal in de opleiding. Niet alleen leerlingen van de opleidingen restauratie-metselen en -timmeren op niveau-3 stromen door naar de niveau-4 opleiding tot Restauratiemedewerker. De opleiding trekt ook gemeentebambtenaren, medewerkers van de Monumentenwacht, restauratiearchitecten en medewerkers van restaurerende (bouw)bedrijven in de schilder-, natuursteen-, smid-, en dakenbranches. De opleiding wordt nu als uitstroomprofiel aangeboden in het kwalificatiedossier middenkader functionaris Bouw en Infra en duurt in totaal vier jaar. Aansluitende HBO-opleidingen²⁸ zijn evenzeer van belang voor de restauratiepraktijk en biedt leerlingen een toekomstperspectief in de arbeidsmarkt. De twee ROC's die momenteel de opleiding tot middenkader Restauratiemedewerker aanbieden zijn de ROC van Twente en het Koning Willem I College in Den Bosch. Deze ROC's vervullen zelf de makelfunctie om leerlingen geplaatst te krijgen bij leerbedrijven, omdat ze zelf intermediair, coördinator en organisator van deze opleiding zijn. Beide scholen hebben moeite de kosten te dekken om de opleiding in stand te houden vanwege het beperkte aantal leerlingen. Het over een langere periode aanbieden van een niveau-4 opleiding is in de Randstad, waar de meeste monumenten liggen, niet gelukt. Bij het ROC Leiden lijkt ook draagvlak te bestaan om de opleiding te gaan geven, zo bleek uit het gesprek in Leiden. In het verleden is daarvan afgezien omdat de opleiding elders gegeven zou worden. Zowel in Amsterdam als in Rotterdam en Heemskerk is het geprobeerd, maar het bleek niet te lukken daar de opleiding van de grond te krijgen.

In 2011 hebben de Vakgroep Restauratie, ROP en de ROC's van Twente en Den Bosch

de handen ineen geslagen om de (deels verouderde) lesstof van deze opleiding te herontwikkelen. Daartoe werden fondsen verworven bij publieke en private partijen.

Conclusies: huidige situatie van de opleidingen

Uit gesprekken blijkt dat opleidingen aan ROC's in de regel pas kostendekkend zijn als een klas uit 18 à 19 leerlingen bestaat. Dit aantal staat uiteraard in relatie tot het gevoerde beleid van de onderwijsinstelling. ROC's zijn immers vrij om opleidingen te geven die zij willen. Vaak staat echter de eis van kostendekkendheid centraal en wordt, als het voor een bepaald vak niet lukt, geprobeerd om vakken van verschillende opleidingen te combineren, zodat gezamenlijk de richtlijn van 18 à 19 wordt gehaald. Dat kan ten koste gaan van de kwaliteit van de begeleiding van leerlingen.

In de gespecialiseerde restauratie opleidingen wordt deze richtlijn al jaren niet meer gehaald en worden opleidingen in de lucht gehouden met kleinere aantallen van 10 à 12 leerlingen of zelfs minder.

Conclusie: de opleidingen in de restauratieambachten hebben te kampen met te lage aantallen leerlingen en in de meeste gevallen met een moeilijk rond te krijgen financiering.

3.4 Leren in de praktijk: samenwerkingsverbanden

Het leren in de praktijk is in een aantal beroepsgroepen georganiseerd in samenwerkingsverbanden (ook wel bouwopleidingsbedrijven geheten) waar leerlingen in dienst gaan die aan een ROC de opleiding volgen. De belangrijkste reden voor het bestaan van samenwerkingsverbanden is de continuïteit die aan de leerling kan worden geboden gedurende de opleiding. Bijlage 3 bevat een overzicht van de samenwerkingsverbanden in de bouwsector (timmeren en metselen), waar de structuur van de samenwerkingsverbanden het sterkst is ingebed.

Tussen de verschillende beroepsgroepen bestaan verschillen in de manier waarop het leren in de praktijk (als onderdeel van de opleiding) is georganiseerd. Een leerling kan ook in dienst gaan van een erkend opleidingsbedrijf dat niet is aangesloten bij een samenwerkingsverband. Hieronder volgt een overzicht van de huidige stand van zaken in de verschillende beroepsgroepen. Het leren in de praktijk is vooral bij de beroepen van een kleinere omvang op een andere manier georganiseerd dan in de bouw:

Metselaars en timmerlieden

De samenwerkingsverbanden in de bouw zijn in de jaren zeventig opgericht. Het doel was te voorkomen dat in tijden van laagconjunctuur leerlingen bij bedrijven moesten worden ontslagen. Het gevolg is dan immers dat met het ontslag ook een einde komt aan de opleiding. Leerlingen komen dus in dienst bij een samenwerkingsverband en worden gedetacheerd bij bouwbedrijven. In tijden van laagconjunctuur kunnen bedrijven leerlingen terugsturen naar het samenwerkingsverband waar zij deel van uit maken. In de werkplaats van deze samenwerkingsverbanden kunnen leerlingen dan in de regel hun praktijkopleiding voortzetten. Samenwerkingsverbanden detacheren de leerlingen uit tegen een hoger tarief om daarmee te kunnen sparen voor slechte tijden. De samenwerkingsverbanden in de bouw vertegenwoordigen in hoofdzaak de opleidingen timmeren en metselen. De in totaal vijfenzeventig samenwerkingsverbanden van aannemers waar een leerling van deze opleidingen zich bij kan aansluiten, hebben een landelijke dekking. Een leerling die in dienst is bij een samenwerkingsverband, verdient het loon conform de Bouw-CAO.

De samenwerkingsverbanden vormen niet voor alle leerlingen in de beroepsbegeleidende leerweg een schakel in het aanbod van leerling-plaatsen. Een derde is niet bij een samenwerkingsverband in dienst maar direct bij een bouwbedrijf. Ongeveer tweederde van de jongeren werd in 2010 via het samenwerkingsverband opgeleid. In 2006 lag dit percentage nog op tachtig procent. De deelnemersaantallen aan het praktijkgedeelte van de opleiding vertonen in absolute zin in de afgelopen drie jaren²⁹ een regelmatige afname. Van 2008 naar 2009 daalt het aantal deelnemers van 5.063 naar 3.668, in 2010 daalt het aantal verder naar 3.447 deelnemers. De daling in twee jaar tijd is ruim 31% en is te relateren aan de economische crisis, die zware gevolgen heeft in de bouwsector. De cijfers zijn in overeenstemming met de signalen die genoemd zijn bij een bezoek aan één van de samenwerkingsverbanden, S.S.P. Amsterdam. De opleidingsdirecteur meldde een afname van 30 á 40% ten opzichte van het aantal leerlingen, dat vóór de crisis instroomde.

Schilders

Samenwerkingsverbanden spelen een belangrijke rol in het opleiden van leerlingen voor de schildersbranche. Er zijn in totaal achttien samenwerkingsverbanden. Zij bieden leerlingen de mogelijkheid om de opleidingen Assistent Schilder, Medewerker Schilderen en Gezel Schilder te volgen. Ruim zestig procent van de leerlingen die de opleiding Medewerker Schilderen op niveau-2 volgt, wordt opgeleid via een samenwerkingsverband. Voor de opleiding Gezel Schilder (niveau-3) wordt ruim de helft van de leerlingen opgeleid via het samenwerkingsverband. Voor de opleiding Assistent Schilder geldt dat ongeveer één derde van de leerlingen de opleiding volgt via een samenwerkingsverband. In het schooljaar 2010/2011 zijn ruim zeshonderd nieuwe leerlingen ingestroomd bij de samenwerkingsverbanden, gemiddeld vijfendertig per samenwerkingsverband. De instroom bij de samenwerkingsverbanden is de afgelopen twee jaar gedaald met ruim honderd leerlingen.³⁰

Stukadoors

De sector afbouw kent vijf samenwerkingsverbanden. Via deze samenwerkingsverbanden kunnen leerlingen de opleidingen Medewerker Stukadoer (niveau-2) en Gezel Stukadoer (niveau-3) volgen. Van de leerlingen Medewerker Stukadoer wordt 37 procent opgeleid via een samenwerkingsverband. Voor de opleiding Gezel Stukadoer is dat 16 procent. In het schooljaar 2010/2011 zijn bijna tachtig nieuwe leerlingen ingestroomd bij de samenwerkingsverbanden. De instroom bij de samenwerkingsverbanden is in de afgelopen twee jaar sterk gedaald. Deze daling is wel wat minder sterk dan de daling van de instroom bij individuele leerbedrijven.

Smeden

Er zijn in deze branche weinig mogelijkheden tot het creëren van opleidingsplekken, die voor het grootste deel bestaat uit ZZP-ers, aangezien zelfstandigen zonder personeel geen leerlingen kunnen begeleiden. Er is een dertigtal bedrijven dat als leerbedrijf te boek staat bij het Nederlands Gilde van Kunst-, Sier- en restauratiesmeden, dat driekwart van de branche vertegenwoordigt. Er bestaan dan ook door de geringe grootte van de branche geen samenwerkingsverbanden. De restauratiemarkt vormt voor de smeden slechts 1% van de totale markt. Daarin zijn naar schatting 3.000 smeden actief.

Glazeniers

Omdat er pas sinds 2008-2009 een opleiding op MBO-niveau bestaat voor glazenier, is de zoektocht naar leerbedrijven nog in een startfase. In juli 2011 zijn er 33 erkende leerbedrijven opgenomen in het register van leerbedrijven van de SVGB, het

verantwoordelijke kenniscentrum in de gezondheidstechnische, creatief-technische en ambachtelijk technische sector. Er zijn, evenals in het geval van de smeden, relatief weinig plaatsen voor leerlingen zijn omdat er veel zelfstandig opererende smeden zijn die geen leerlingen kunnen opleiden. Van de circa 340 ondernemingen werkt zeventig procent als zelfstandige. Twintig procent van de bedrijven bestaat uit twee personen en slechts tien procent uit drie of meer personen.³¹ Het opleidingsniveau van de ondernemers in de branche is opvallend hoog: ongeveer een derde deel van hen doorliep de HTS of een andere HBO-opleiding en 10% zelfs een universitaire opleiding. Dit verklaart de ingangseisen van de opleiding tot glazenier, die hoog zijn in relatie tot de andere onderzochte beroepen.

Van de brancheomzet komt driekwart voort uit het vervaardigen en restaureren van glas-in-lood. Ten opzichte van vier jaar geleden is restauratie licht gestegen, waarmee het nu een vrijwel gelijk deel van de brancheomzet uitmaakt als het vervaardigen van nieuw glas-in-lood. In het kader van dit onderzoek is een gesprek met de opleiding Stipglas in Tilburg gevoerd. In totaal werkten per september 2009 in de branche ongeveer 550 personen. De jaarlijkse aanwas van nieuwe glazeniers werd in het gesprek geschat op tien. Een vorm van samenwerking tussen de grotere glasbedrijven is denkbaar. Evenals in de branche van de smeden is het bij deze totale omvang onrealistisch om met samenwerkingsverbanden te gaan werken.

Natuursteenbewerkers

De natuursteenbedrijven zijn niet georganiseerd in samenwerkingsverbanden. Als een leerling een opleiding wil volgen, gaat hij in dienst bij een opleidingsbedrijf, waarvan er ongeveer 130 zijn erkend. Het aantal bedrijven in de branche is in de afgelopen jaren toegenomen, terwijl het aantal vakmensen in een paar jaar is gedaald van ongeveer 2.000 naar 1.600. Er zijn nu veel zelfstandigen werkzaam in de sector. Bovendien verschuift de productie steeds meer naar het buitenland, waardoor restauratie, renovatie en onderhoud een steeds belangrijker aandeel van het beroep worden. Het is echter momenteel lastig voor leerlingen om bij een leerbedrijf in dienst te gaan. Zeker bij een bedrijf dat is gespecialiseerd in restaureren, dat maar een minimaal percentage van de markt beslaat. Om meer leerlingen te kunnen plaatsen op restauratieprojecten is een samenwerking met RIBO (ROP-Oost) aangegaan op het gebied van het restaureren van begraafplaatsen (zie ook paragraaf 3.5).

Leidekkers

BGA-Nederland functioneert behalve als locatie voor de opleiding ook als samenwerkingsverband voor de leidekkers. Het samenwerkingsverband is klein van omvang – tenslotte beoefent in Nederland maar een beperkt aantal specialisten het ambacht. Desondanks hebben de leidekkers zich verenigd in de Vereniging van Leidekkers in Nederland.³² Deze vereniging omschrijft het werkveld als volgt: daken voorzien van leistenen, al of niet in combinatie met lood-, koper- en zinkwerk. Omdat het leidekken in het buitenland nog op een schaal wordt beoefend die groter is dan in Nederland, biedt internationale samenwerking met andere Europese landen mogelijkheden in het verzorgen van de opleiding. Een kwantitatief overzicht van het aantal werkzame personen bij leidekkersbedrijven in Nederland ontbreekt.

Rietdekkers

Nederland kent 350 bedrijven die zich met rietdekken bezighouden.³³ De helft is eenmanszaak, veel van de bedrijven worden nog altijd van vader op zoon doorgegeven – die vaak ieder officieel hun eigen bedrijf hebben, maar wel meestal gezamenlijk aan

hetzelfde dak werken. De gemiddelde bedrijfsgrootte is 2,4 personen. De grootste bedrijven tellen twintig à dertig werknemers. Bij de grotere bedrijven is de omzet 50/50 verdeeld over nieuwbouw en onderhoud en reparatie. Bij de kleinere bedrijven ligt een wat zwaarder accent op onderhoud en reparatie. Voor de branche in zijn geheel is in de afgelopen zeven jaar het belang van onderhoud/reparatie iets toegenomen ten opzichte van omzet uit nieuwbouw. Telde de branche in 2004 nog ongeveer 980 werkzame personen, begin 2011 was dat aantal afgenomen tot 740 mensen. Daar staat tegenover dat inleen van tijdelijke krachten op grote schaal voorkomt.

Van de 350 bedrijven zijn er 240 lid van Vakfederatie Rietdekkers, die 75% van het totale rietdekwerk maken. Om lid te worden is het vakdiploma Rietdekker vereist. De rietdekkers hebben samen met de beroepsvereniging het Hellende Dak (pannen) en de Nederlandse Vereniging van Leidekkers sinds 1 januari 2012 een eigen CAO. De rietdekkers zorgen zelf voor voldoende aanwas van leerlingen. In tijden van voorspoed melden zij veel leerlingen aan, in tijden van crisis weinig. Men kan dit zelf voldoende reguleren. In de laatste vijftien jaar bestond de grootste groep leerlingen uit zeventwintig deelnemers (2003) en de kleinste uit negen (2012), een duidelijke afname die relatie heeft met de hoeveelheid werk.

Voegers

Het leren in de praktijk is nauwelijks meer in samenwerkingsverbanden georganiseerd. Er bestaan er nog twee, één in Amsterdam en één in Leeuwarden, maar zij geven geen eigen opleiding meer. In nagenoeg alle gevallen komen de leerlingen dus rechtstreeks bij een bedrijf in dienst.

In Nederland zijn 1.600 bedrijven die iets met voegen van doen hebben. Ongeveer 700 daarvan is een eenmanszaak. Van de resterende 900 bedrijven vormt bij de helft daarvan het voegen maar 10% van hun omzet. Van de overige 450 voegbedrijven, waar meer dan één persoon werkzaam is, zijn 130 bedrijven lid van de Vereniging van Nederlandse Voegbedrijven (VNV). Deze 130 bedrijven verzorgen meer dan 60% van de totale omzet aan voegwerk. De bedrijfstak telt op dit moment 2.870 voegers (tegenover ongeveer 10.000 metselaars). De voegbedrijven zorgen zelf, dat leerlingen, die voor de niveau-3 opleiding in aanmerking komen, zich aanmelden voor de opleiding in Boxtel. De VNV heeft in de afgelopen jaren gewerkt aan de kwaliteitsregeling 'Erkend Restauratie Voegwerk'. Indien een bedrijf daaraan voldoet, krijgt zij de kwalificatie 'Erkend Restauratie Voegbedrijf'. In november 2011 zijn de eerste zeven bedrijven als zodanig erkend. De verwachting is, dat er in totaal 25 à 30 bedrijven voor die erkenning in aanmerking zullen komen.

Molenmakers

De molenmakers hebben geen samenwerkingsverbanden, elke molenbouwer leidt een nieuwe molenmaker in eigen bedrijf op. Molenmakers hebben geen eigen CAO, de bouw-CAO is op hen van toepassing, waarin de mogelijkheid is cursussen te volgen en die vergoed te krijgen. Op het ogenblik is de situatie in de bedrijfstak droef. Dat wordt niet alleen aan de crisis verweten maar ook aan de nieuwe subsidieregeling, de Rrim 2013-2018 (voor meer informatie over *vermindering van bijdragen van overheden aan de restauratiesector*, zie hoofdstuk 6: Bedreigingen). De huidige situatie steekt schril af bij de voorafgaande jaren. Daarvoor zijn destijds veel extra nieuwe mensen in dienst genomen en opgeleid, die nu moeten worden ontslagen.

In Nederland zijn momenteel ongeveer honderd molenmakers effectief met hun handen molens aan het restaureren. Een molenmaker werkt gemiddeld 35 jaar. Indien onder normale omstandigheden elk jaar drie nieuwe leerlingen zouden instromen, kan de noodzakelijke omvang van dit vakgebied gehandhaafd blijven. Dit aantal is te gering om

daarvoor een eigen opleidingstraject in het leven te roepen. Al eeuwen wordt de opleiding door de bedrijven zelf georganiseerd. Dit blijft alleen uitvoerbaar als er genoeg werk voorhanden is.

Orgelbouwers

In totaal zijn er twintig Nederlandse orgelbouwbedrijven, aangesloten bij de Vereniging van Orgelbouwers in Nederland (VON). Deze vereniging heeft standaardvoorwaarden opgesteld bij opdrachtverlening voor nieuwbouw en restauratie, evenals standaard leveringsvoorwaarden. Ook sluit zij de CAO af voor deze beroepsgroep. Het beroep valt onder verantwoordelijkheid van het kenniscentrum voor de timmer- en meubelindustrie, houthandel en parketbranche (SH&M). Er is gesproken met vertegenwoordigers van twee bedrijven over de opleidingsmogelijkheden in het vakgebied.³⁴ Beide bedrijven krijgen nog voldoende aanbod van leerlingen om de continuïteit te kunnen waarborgen. Het aanbod houdt niet over, maar zeker in een krimpende markt is er geen reden om in dat opzicht stimulerende acties te ondernemen. In deze branche hebben de bedrijven het liefst leerlingen met het BOL-systeem: dan zijn zij vooral op school en komen drie maanden stage lopen. Soms komt het voor, dat een BOL-leerling zo gegrepen wordt door het orgelvak, dat men van de BOL naar de BBL-opleiding wil omschakelen: liever minder theorie en meer praktijk. De eigenlijke specialisatie tot orgelbouwer, inclusief technieken als metaalbewerking en klankgeving, vindt geheel binnen het orgelbedrijf plaats.

3.5 Restauratie Opleidingsprojecten (ROP's)

De vereniging Restauratie Opleidingsprojecten in Nederland (ROP Nederland) is in 2009 in het leven geroepen en heeft vooral tot doel:

- het op peil houden van het aantal vaklieden in de restauratie, niet alleen de timmerlieden en metselaars, maar ook de andere beroepen;
- het behouden, ontwikkelen, stimuleren en mede uitvoeren van opleidingen in de restauratie om daarmee de kwaliteit en weerbaarheid van deze vaklieden te versterken;
- het in kaart brengen van de behoefte aan vaklieden in de restauratie in relatie tot de ontwikkeling van de restauratiemarkt om zo vraag en aanbod op elkaar te kunnen afstemmen.

ROP Nederland richt zich in hoofdzaak op timmeren en metselen. Het programma van ROP biedt opleidingsplaatsen aan als onderdeel van de niveau-3 en 4 opleidingen. Daarnaast wordt aan timmerlieden en metselaars op niveau-2 een oriëntatieperiode aangeboden op een restauratiewerk. In deze oriëntatieperiode, variërend van enkele weken tot enkele maanden, kan een leerling een overwogen keuze maken voor het restauratievak. Vervolgens kan een leerling deelnemen aan de opleiding Timmeren of Metselen met de uitstroom Restauratie op niveau-3. Tot de kerntaken behoren:

- het creëren van opleidingsplaatsen voor leerlingen in de restauratie;
- het interesseren van leerlingen voor een opleiding in de restauratie;
- het koppelen of makelen van de leerling aan een opleidingsplaats;
- het volgen van de leerling op de werkplek tijdens zijn/haar opleiding en het wegnemen van eventuele belemmeringen die een voorspoedige afronding (diplomering) in de weg staan.

Dit samenspel van taken ziet het ROP als de beste garantie voor continuïteit van goed opgeleide, vakbekwame restauratievaklieden. Dit is tevens de basis voor het op een duurzame wijze in stand houden van het cultureel erfgoed.

ROP Nederland is een vereniging die ingedeeld is naar vijf regio's. De regionale ROP's zijn leden van de vereniging. Tien provincies zijn aangesloten op het ROP-netwerk. De regio's zijn als volgt samengesteld:

- ROP Noord-Nederland: Groningen, Friesland en Drenthe
- ROP Oost: Overijssel
- ROP Midden West: Utrecht en Noord-Holland
- ROP Zuid West: Zuid-Holland en Zeeland
- ROP Zuid: Noord-Brabant en Limburg

De twee ontbrekende provincies vallen niet geheel buiten de systematiek: Flevoland wordt bediend vanuit Overijssel en met het Gelders Restauratie Centrum in de provincie Gelderland onderhoudt ROP-Nederland goed contact.

Op dit moment zetten de ROP-coördinatoren zich grotendeels in voor de bouwbranche, voor de restauratietimmerlieden en -metselaars. Het is - met de restauratieschilders - een groep leerlingen die een zodanige massa hebben dat een regionale aanpak mogelijk is. Alle andere branches vragen gezien de geringe omvang van het aantal restauratieleerlingen een landelijke aanpak en organisatie. Ook in cijfers is duidelijk te zien dat de aandacht vooralsnog in hoge mate uit gaat naar de opleidingen timmeren en metselen. De cijfers van 2012 zijn gebaseerd op een prognose:

PROGNOSSES DEELNAME ROP'S IN 2012 EN RESULTATEN IN 2011 EN 2010³⁵

	2012	2011	2010
aantal deelnemende restauratiebedrijven ³⁶	80 - 90	95	88
aantal rop projecten	120 - 140	162	141
aantal leerlingen oriëntatie niveau-2	80 - 90	113	119
aantal leerlingen niveau-3 timmeren	70 - 90	123	92
aantal leerlingen niveau-3 metselen	10 - 15	24	17
aantal leerlingen in andere beroepen	5 - 10	14	3
aantal leerlingen niveau-4 middenkader Rest.	4 - 6	3	9
aantal gastlessen/workshops/excursies	25 - 35	43	37

Het ROP is relatief succesvol in de bouw mede vanwege de opleidingsstructuur, het bestaan van leerling-bouwplaatsen en het verstrekken van een tegemoetkoming vanuit de bedrijfstak. Het (deels) ontbreken daarvan in andere kleinere branches maakt het niet altijd makkelijk leerlingen op te leiden. Het ROP wil desondanks de mogelijkheden voor het betrekken van de kleinere branches onderzoeken. Hieronder volgt een overzicht van de bevindingen van het ROP in de samenwerking met de andere, meer gespecialiseerde beroepsgroepen:

- *Restauratiestukadoors*: voor de opleiding voor restauratiestukadoorn is geen actieve rol voor ROP weggelegd. Eens per twee jaar gaat een opleiding voor restauratiestukadoorn van start. De opleiding duurt drie jaar en omvat vijftientig lesdagen op één plek in het land. Deelnemers zijn voor ongeveer de helft ZZP-ers en de andere helft meestal zeer ervaren stukadoors. ROP kan met deze wetenschap uiteraard wel doorverwijzen;
- *Restauratieschilders*: In 2009 en in 2010 waren steeds twee leerlingen op ROP projecten werkzaam;
- *Kunst en Sier- en Restauratiesmeden*: Het ROP en het Nederlands Gilde van Kunst-Sier- en Restauratiesmeden (NGK) hebben geanalyseerd wat de behoefte is aan restauratiesmeden, de vooropleiding van leerlingen die daarvoor in aanmerking komen en de potentiële leerbedrijven. Het gaat jaarlijks om een beoogde instroom van 10 á 12 leerlingen. ROP heeft NGK een aanbod gedaan om in 2012 de koppeling tussen leerling en opleidingsplaats te verzorgen;

- *Natuursteenbewerkers*: In het kader van het project Historische Begraafplaatsen Overijssel worden sinds 2011 via het Centrum Natuursteen te Utrecht enkele leerlingen natuursteenbewerkers opgeleid. Als er zich vragen over deze opleiding voordoen, informeert ROP leerlingen over het bestaan van centrum;
- *Glazeniers*: Vooral bij de restauratie van religieus erfgoed, maar daar niet alleen, is het herstellen en restaureren van glas-in-lood ramen een onderdeel van de restauratie. Er bestaat in deze branche een overzicht van de behoefte aan leerlingen en opleidingsmogelijkheden. In voorkomende gevallen biedt het ROP leerlingen van de afstudeerrichting Decoratie en Restauratie van het St. Lucas College in Boxtel een opleidingsplek aan voor de restauratie van glas-in-lood. In de loop van 2012 zal ook een gesprek plaatsvinden met de glazeniers-opleiding in Schoonhoven.

Het ROP vermeldt in het beleidsplan voor 2013-2016 geen contacten met de beroepsgroepen van de leidekkers, molenmakers, rietdekkers en de orgelbouwers.

3.6 Overige opleidingsmogelijkheden

In het kader van dit advies is met verschillende organisaties gesproken over mogelijkheden om buiten de reguliere opleidingen restauratietechnieken aan te leren. Onderstaand overzicht van cursussen en kortlopende opleidingen is niet uitputtend. Wel geeft het een indruk welke verschillende bedrijfstakken zijn vertegenwoordigd en hoe de diverse organisaties dat organiseren. Cursisten die onder de Bouw-CAO vallen, kunnen in aanmerking komen voor een vergoeding uit het Scholingsfonds (CAO Bouwnijverheid, artikel 61a). Voor andere, kleinere opleidingen kan het cursusaanbod zowel aanspreken bij vaklieden maar ook bij kunstenaars of gemotiveerde hobbyisten.

Nationaal Restauratie Centrum (NRC), Amsterdam

De stichting NRC heeft vanaf de oprichting in 1988 ten doel: bevordering van de instandhouding, verdieping en verbreding van de kennis van materialen en (restauratie-) technieken die vereist zijn voor het op een verantwoorde en deskundige wijze herstellen, restaureren en onderhouden van (cultuur) historisch waardevolle objecten en gebouwen. Het NRC biedt hiertoe cursussen, studiedagen en lezingen aan, waarmee een doelgroep wordt aangesproken die betrokken is bij de uitvoering van restauratieprojecten. Het NRC biedt een aanbod van (bij)scholing en cursussen aan voor al gediplomeerde en actieve ambachtslieden. Dit doet het NRC met cursussen op locatie en in huis. De vaste onderdelen van het cursusaanbod zijn:

- restauratie timmerwerken (zes modules);
- restauratie metselwerk (twee modules);
- restauratie schilderwerk (vier modules);
- introductie Planvorming en Restauratietechnieken: driedaagse cursus voor ambtenaren en leden van monumentencommissies (wordt goed bezocht, omdat velen van de doelgroep afgroeien van de praktijk);
- restauratiecursussen op HBO-niveau (twaalf modules): administratieve en technische voorbereiding, begeleiding en afhandeling van bouw- en/of instandhoudingsplannen;
- cursussen voor al degenen die werkzaam zijn op het gebied van onderhoud, restauratie en renovatie en die zich willen verdiepen in het restauratievak;
- praktische cursussen: verschillende technieken die worden gebruikt bij het ambachtelijk restaureren worden uitgelegd en geoefend;
- voor bedrijven: cursus "werken in de restauratie" (voor bedrijven die zich willen

aansluiten bij Vakgroep Restauratie of die zich aan het specialiseren zijn in het restauratievak).

Met de cursussen richt het NRC zich niet uitsluitend op vakkundigheden binnen het metselen, timmeren en schilderen. Ook zijn er cursussen die ingaan op technieken als voegen, leidekken, natuursteen bewerken, houtsnijwerk, restauratie van schilderlijsten en vergulden.

Het NRC bereikte in 2010 in totaal 537 cursisten. Ruim de helft van de cursisten heeft een MBO- of HBO-opleiding. De ambachtlieden kunnen hun cursusgeld vergoed krijgen volgens artikel 61a van de Bouw CAO. Een groot deel van de deelnemers is in dienst van bouwbedrijven of werkt bij een gemeente. Opvallend aan de inschrijvingen is dat uit Zeeland, Limburg en Groningen geen of nauwelijks individuele inschrijvingen komen. Het NRC biedt op locatie cursussen aan. In 2010 gebeurde dat in Limburg, Groningen, Gelderland (twee keer, zie ook hieronder bij Gelders Restauratie Centrum), Rotterdam en in Zeeland.

Op het gebied van lesstof levert het NRC een belangrijke bijdrage aan de instandhouding van de verzamelde kennis in de verschillende restauratieambachten. Er is een serie handboeken gemaakt die een prima basis bieden voor de specifieke werkterreinen van de vakmensen die met bijvoorbeeld houtsnijwerk, smeedwerk of gebrandschilderd glas werken. Voor de financiering is het NRC afhankelijk van inkomsten uit cursussen en de verkoop van handboeken. Het NRC ontvangt geen subsidie van de overheid.

Stichting RIBO/ROP-Oost

Stichting RIBO (Scholing, Restauratie en Innovatie in de bouw in Overijssel), gevestigd in Hengelo, is uitvoerder van het ROP Oost in de provincie Overijssel en richt zich dus in hoofdzaak op het restauratie-metselen en –timmeren. RIBO bestaat als enige van de regionale ROP's al sinds de jaren tachtig en werd destijds opgericht ter bestrijding van de werkloosheid in de bouw.³⁷ RIBO heeft vijf jaar geleden samen met de Monumentenwacht Overijssel-Flevoland en de Stichting Materiaal voor Monumenten, haar intrek genomen op Erve Woldhuis te Hengelo. Dit erf op het Landgoed Twickel groeit langzaam uit tot een kleinschalig erfgoedcentrum voor Overijssel, waar verschillende activiteiten op het terrein van cultuur, restauratie en educatie plaatsvinden. Eén ervan betreft het verzorgen van Restauratietrainingen die RIBO aanbiedt in de eigen instructieruimten. Tevens is er het depot voor historisch bouw materiaal van de Stichting Materiaal voor Monumenten gevestigd. Bij diverse trainingen wordt dan ook van historisch bouw materiaal gebruik gemaakt. De restauratietrainingen zijn in hoge mate op de praktijkgericht.

Ondanks het doorzetten van de crisis in de bouw was 2011 een goed jaar voor het ROP Oost. De Provincie Overijssel trok in 2011 extra middelen uit om restauratieachterstanden versneld uit te voeren en daarmee tevens de bouwsector te stimuleren. Daarbij werd met klem verzocht om bij de uitvoering restauratieleerlingen in te zetten via het ROP Oost. Mede om de focus op het restauratieambacht voortdurend hoog te houden heeft RIBO in 2011 een tweetal nieuwe activiteiten opgepakt:

- 'Historisch begraafplaatsen in een cultuurtoeristisch perspectief' is een restauratieproject waar het Centrum voor Natuursteen en het Nederlands Gilde voor Kunst- en Siersmeden zijn betrokken. In dit project krijgen leerlingen in andere restauratieberoepen (onder andere natuursteenbewerken en smeden) een opleidingsplaats aangeboden. Dit project wordt ook als een *pilot* gezien voor het ROP landelijk in het kader van een verbreding van het ROP naar andere beroepsgroepen;
- In 2011 organiseerde het RIBO voor het eerst een manifestatie, de *Restauratiefair* genaamd. Deze dag stond volledig in het teken van het restauratieambacht, opleiding en advies. Met circa 3.500 enthousiaste bezoekers mag dit een zeer succesvolle dag

worden genoemd. De fair is dan ook een uitstekend middel om belangstellenden te informeren over hergebruik materialen, opleidingen en trainingen, het restauratieambacht en advisering. RIBO heeft dan ook het voornemen dit evenement tweejaarlijks te organiseren. De volgende Restauratiefair is gepland in mei 2013. Daarvoor zullen enkele doelgroepen specifiek worden benaderd waaronder de VMBO-scholen in de regio. Leerlingen kunnen dan kennis maken met diverse restauratieberoepen en zo mogelijk hun talenten ontdekken.

Gelders Restauratiecentrum, Arnhem

Het Gelders Restauratiecentrum (GRC) is gevestigd in Schaarsbergen, net buiten Arnhem, in een voormalig kazernecomplex. In januari 2012 is het GRC officieel geopend. De organisatie bevindt zich nog in de ontwikkelingsfase. Op termijn wil het GRC zich vestigen in het Arnhems Openluchtmuseum.

Het GRC biedt op de eigen vestiging een niveau-3-opleiding metselen en timmeren aan in samenwerking met het Graafschap College, die in de avond plaatsvindt. Daarmee onderscheidt de Provincie Gelderland zich van de andere Nederlandse Provincies die op het ROP-netwerk zijn aangesloten. De organisatie is sterk (lokaal) verankerd en ontvangt geld van de Provincie Gelderland en is mede tot stand gebracht op initiatief van diverse Gelderse organisaties uit de wereld van monumenten, restauratie en beroepsonderwijs. Zij hebben hun krachten gebundeld met het doel de kennis van het restauratievak te behouden en te vergroten en deze toegankelijk te maken voor bedrijven, organisaties en medewerkers in het restauratie- en monumentenveld.

De cursussen die het GRC aanbiedt zijn o.a. ontwikkeld door het NRC (zie hierboven) en de Monumentenwacht Gelderland. Het GRC biedt een ingang voor lokale cursisten om zich (gezamenlijk) voor deze cursussen op te geven. Een cursus start alleen als zich hiervoor voldoende deelnemers aanmelden. De cursussen en opleidingen van het Gelders Restauratie Centrum onderscheiden zich door een praktijkgerichte aanpak. Docenten uit de restauratiepraktijk brengen hun kennis naar 'binnen' en cursisten gaan zo veel mogelijk met hun docent naar 'buiten', naar onderhouds- en restauratieprojecten.

Glasopleiding Stipglas, Tilburg:

Als de glazenier een opleiding heeft voltooid, dan volgt in de regel een specialisatie, zoals brandschilderen of glas-in-lood zetten. In het vakgebied worden veel moderne technieken ontwikkeld waarvoor de kennis vaak alleen door experts kan worden aangeleerd. Daarvoor is in Tilburg een opleiding opgericht die in de zomer een uitgebreid cursusaanbod heeft. In juli 2012 vond de 8ste editie van deze zomeracademie plaats met veertien cursussen van experts uit binnen- en buitenland. De oriëntatie van de cursussen is internationaal en spreekt zowel vaklieden als glaskunstenaars aan vanwege de bijzondere technieken die onderwezen worden.

Het Centrum Natuursteen, Utrecht

Het Centrum Natuursteen in Utrecht geeft een tweedaagse cursus natuursteen restaureren, die in samenwerking met Fundeon is ontwikkeld. De cursus wordt vergoed uit het scholingsfonds als cursisten onder de CAO Bouw vallen. De deelnemers komen mede daarom bijna uitsluitend van natuursteenbedrijven. Zo biedt de cursus een mooi aanvulling op de restauratiespecialisatie op niveau-2. Qua doelgroep onderscheidt de cursus zich van de gelijksoortige cursus van het NRC die is bedoeld voor degenen, die interesse in het vak hebben, maar niet noodzakelijkerwijs werkzaam zijn in de branche.

3.7 Recente ontwikkelingen in het vakonderwijs

Het middelbaar beroepsonderwijs staat als gevolg van recente ontwikkelingen in onderwijsland onder druk. De brief uit februari 2011: Actieplan MBO 'Focus op Vakmanschap 2011-2015'³⁸ is een belangrijke aanleiding voor deze ontwikkelingen, die de gehele breedte van de MBO opleidingen treffen. Reden voor de in 2011 aangekondigde hervormingen waren algemene zorgen die over het MBO onderwijs bestaan, waaronder klachten over uitval van lesuren en examens van onvoldoende kwaliteit. Ook moeten de ontwikkelingen worden bezien in relatie tot de economische recessie met als gevolg minder budget vanuit de rijksoverheid.

Inszet van de maatregel was o.a. dat instellingen werk maken van een doelmatig aanbod aan beroepsopleidingen op *regionaal niveau*. Voor de meeste MBO opleidingen geldt dat ze vooral gericht zijn op de regionale economie. De zorg, hoe kleine opleidingen te behouden binnen de structuur van (grootschalige) ROC's beantwoordde de minister met het voornemen om "kleine, ambachtelijke opleidingen zoveel mogelijk te behouden en geen ondergrens te stellen aan een minimum aantal studenten per opleiding per instelling. Waar nodig kan het aanbod landelijk geconcentreerd worden. We kunnen immers niet zonder horlogemakers en tandtechnici. Daarom richt ik een meldpunt in om de aantallen studenten in kleinschalige, ambachtelijke opleidingen te monitoren en om zicht te houden op het starten en sluiten van dergelijke opleidingen."

Dit meldpunt is ondergebracht bij de Samenwerkende Organisaties Specialistisch (SOS) Vakmanschap³⁹. Deze organisatie heeft tevens criteria ontwikkeld voor het identificeren van kleine, specialistische opleidingen en heeft een meldpunt ingesteld. Het gaat om opleidingen die aan de volgende voorwaarden voldoen:

- landelijk een klein aantal studenten;
- de opleiding is noodzakelijk om een bepaald beroep uit te kunnen oefenen;
- het beroep heeft toekomstperspectief;
- het beroep wordt bedreigd in het voortbestaan en de beroepsgroep/sector wil zelf bijdragen aan het voortbestaan.

De minister concludeert dat "het concentreren van dergelijke, perspectiefvolle opleidingen op één of een beperkt aantal instellingen/locaties versnippering kan tegengaan en kan daarmee een bijdrage leveren aan het in stand houden van de opleiding." In het geval van de kleine (technische) opleidingen, word nu uitgezocht welke acties kunnen garanderen dat de opleidingen ook in de toekomst kunnen worden aangeboden. Hieronder komen enkele van de belangrijkste ontwikkelingen daarin aan bod.

Arbeidsmarktrelevantie en Macrodoelmatigheid

Twee begrippen die terugkeren in de discussie over het nut en de noodzaak van deze relatief kleine, specifieke en daarmee dure opleidingen, zijn arbeidsmarktrelevantie en macrodoelmatigheid. Arbeidsmarktrelevantie verwijst naar de vraag op de arbeidsmarkt naar arbeidskrachten met een bepaalde opleiding. Het gaat daarbij om de actuele en toekomstige vraag. Het tweede begrip, macrodoelmatigheid, gaat zowel over kostenefficiëntie als over de kwaliteit van opleiden. Om goed middelbaar beroepsonderwijs mogelijk te maken heeft het kabinet met het actieplan MBO (zie hierboven), gegeven de beschikbare financiële kaders, keuzes gemaakt. Het thema macrodoelmatigheid is opgenomen in het actieplan. Het afgelopen decennium is een uitbreiding van het aantal studenten (van ongeveer 450.000 naar ongeveer 550.000) hand in hand gegaan met een uitgebreidere dienstverlening in de vorm van een groter aanbod van opleidingen en met een groter macrobudget. Dit bracht het risico met zich mee dat het

opleidingenaanbod zich onevenredig gaat concentreren op 'wat de student leuk vindt' en de vraag vanuit de arbeidsmarkt relatief minder belangrijk wordt.⁴⁰

Het programmamanagement MBO15 rapporteert in haar publicatie⁴¹ dat kleine, unieke opleidingen door een beschermd arrangement in stand gehouden kunnen worden. In een *pilot*-programma dat is uitgevoerd in Noord-Nederland zijn concrete stappen hierin gezet als uitkomst van een 'Deltaplan techniek'. Overleg tussen het noordelijk bedrijfsleven (o.m. Bouwend Nederland, FME, UNETO, metaalunie, MKB, VNO/NCW) en de noordelijke ROC's leverde afspraken op met het doel de infrastructuur van de vele kleine, vaak duurdere technische opleidingen te behouden of te verbeteren. Alle ROC's hebben volgens gezamenlijk geformuleerde inhoudelijke criteria alle kleine technische opleidingen tegen het licht gehouden. Daarna heeft elk ROC besloten hoe die opleidingen doelmatig kunnen worden uitgevoerd (bv. vormgeving opleiding veranderen, aantal uitvoeringsplaatsen beperken, onderwijscombinaties BOL/BBL). Als gevolg hiervan wordt de opleiding restauratie-timmeren en - metselen alleen nog in Drachten aan de ROC Friese Poort gegeven.

Ondergrens (te) kleine opleidingen

Bovenstaande toont aan dat de vraag, of een opleiding (nog) in de lucht gehouden kan worden, in veel gevallen speelt. Daarover is recent onderzoek⁴² gedaan aan de hand van de twee bovengenoemde begrippen arbeidsmarktrelevantie en macrodoelmatigheid – gecombineerd met het begrip toegankelijkheid. Dit laatste begrip verwijst zowel naar de mogelijkheid van potentiële studenten om een beroepsopleiding te volgen, als naar de beschikbaarheid van studenten voor een bepaalde opleiding. Zoals hierboven gesteld, is de kwaliteit van kleine opleidingen een belangrijk punt van zorg in het Actieplan MBO 'Focus op Vakmanschap 2011-2015'. Wanneer het studentenaantal te laag ligt, kan immers de opleidingsinfrastructuur in gevaar komen: voldoende faciliteiten, voldoende gekwalificeerde docenten en meer in het algemeen continuïteit en borging van kwaliteit. Het meest bekend zijn de opleidingen, die landelijk een klein aantal deelnemers hebben, maar voorzien in een specifieke arbeidsmarkt vraag, zoals bepaalde ambachtelijke beroepen. Deze (vaak) traditionele, kleine opleidingen zijn veelal al landelijk verdeeld en ondergebracht. Hoe is een (harde) grens te bepalen waaronder de kwaliteit van de opleiding in gevaar komt of de kosten onaanvaardbaar worden?

Voor kwaliteit geldt de harde 'inspectienorm' en voor de kosten geldt – binnen de wettelijke kaders – allereerst de eigen afweging van de onderwijsinstelling zelf. In een studie van IVA/KBA⁴³ hanteren de onderzoekers, in navolging van de MBO-Raad, een grens van 18 deelnemers per opleiding voor het bepalen van het aantal kleine opleidingen. Het aantal verwijst naar de deelnemers in alle leerjaren van de opleidingen, dus niet naar alleen de instroom. Voor het afwegingskader is de ondergrens van 18 deelnemers overgenomen als signaalwaarde. Dat wil zeggen dat bij een studentenaantal lager dan 18 de instellingen een verantwoordingsplicht hebben: zij moeten (kunnen) aantonen dat, ondanks het lage aantal studenten, voldaan wordt aan criteria van kwaliteit, continuïteit en kostenefficiëntie. Uit gesprekken met de meeste opleidingen in de specialistische restauratieopleidingen geldt bijna zonder uitzondering dat deze klasgrootte niet haalbaar is, zoals aan het eind van paragraaf 3.3 is geconcludeerd.

Mogelijke afschaffing bedrijfschappen

Veel van de kleinschalige en in sommige gevallen technische beroepsgroepen krijgen momenteel steun van het Hoofdbedrijfschap Ambachten (HBA). De taken van het HBA zijn o.a. promotie van de ambachten en het vertegenwoordigen van ambachtslieden. Het bedrijfschap onderhoudt gegevens van de beroepsgroepen en brengt behoeften in

kaart. Of het bedrijfchap deze taken in de toekomst behoudt is echter hoogst onzeker. Complete opheffing zou directe financiële gevolgen hebben voor de brancheorganisaties. Voor het Centrum Natuursteen bijvoorbeeld betekent dit dat een derde van de activiteiten anders gefinancierd moet worden. Wat is de huidige stand van zaken?

Minister Kamp van Sociale Zaken en Werkgelegenheid (szw) heeft in 2011 laten onderzoeken welke taken van de product- en bedrijfchapen onmisbaar zijn en waar die eventueel elders kunnen worden ondergebracht. Als gevolg hiervan nam de Tweede Kamer eind 2011 een motie aan om de bedrijfchapen op te heffen. In reactie heeft het kabinet in een brief aan de Tweede Kamer op 21 juni 2012 voorgesteld alle product- en bedrijfchapen op te heffen, maar de (onmisbare) taken onder te brengen in een nieuwe organisatie.

In oktober 2012 stelt de Tweede Kamer vast hoe en wanneer de voorliggende voorstellen zullen worden behandeld. Zolang er geen duidelijkheid is blijven de schappen verantwoordelijk voor de wettelijke taakstelling en bevoegdheden en zal ook het HBA zich blijven inzetten voor de 36 aangesloten branches en een vitale ambachtseconomie. Tot nadere besluitvorming lopen de HBA-activiteiten, gefinancierd uit de opgelegde en op te leggen heffingen, in ieder geval tot en met 2013 gewoon door.⁴⁴

- 11 Gegevens Centraal Bureau voor Statistiek (CBS), 2012
- 12 Gegevens Dienst Uitvoering Onderwijs (DUO), 1 augustus 2012
- 13 Zie <http://www.vakcollegetechniek.nl>
- 14 Zie http://nl.wikipedia.org/wiki/Wet_educatie_en_beroepsopleiding
- 15 Zie voor een overzicht van ROC's, AOC's en vakscholen in heel Nederland: <http://www.MBOraad.nl>
- 16 Zie voor het overzicht: <http://www.stichtingerm.nl/kennis-en-kunde/MBO-vakopleidingen>
- 17 Peildata 31-03-2012, 31-03-2011 en 31-03-2010, Bron: Fundeon Qlikview
- 18 idem
- 19 Voor meer informatie over de begrippen arbeidsmarktrelevantie en macrodoelmatigheid, zie paragraaf 3.7: Recente ontwikkelingen in het vakonderwijs
- 20 Deze interpretatie van de gegevens is gemaakt door het kenniscentrum Savantis, dhr. A. van der Star
- 21 Opleidingsgids Schilderen en Onderhoud, Savantis, editie november 2011
- 22 zie hoofdstuk 6 over de bekostiging van de opleidingen, over het zogenaamde Cascade-model
- 23 Gegevens van DUO, uit Savantis statistisch jaaroverzicht 2010/2011
- 24 Monumenten, editie 7/8-2012, 'NGK verhoogt kwaliteit restauratiesmeedwerk', juli 2012:
- 25 Gegevens van het Kenniscentrum SVGB: Arbeidsmarktinformatie Glazeniers, zie: www.svgb.nl
- 26 zie daarvoor paragraaf 3.5: Overige opleidingsmogelijkheden
- 27 Deze informatie is ingewonnen bij Bouw- en Molenmakersbedrijf Verbij. Luc Verbij is tevens secretaris van de Nederlandse Vereniging van Molenmakers
- 28 De meest relevante HBO-opleiding in dit kader is de opleiding *Bouwhistorie, Restauratie en Monumentenzorg* aan de Hogeschool Utrecht
- 29 Fundeon: Brancheprofielen burgerlijke & utiliteitsbouw, bijlage sectorplan b&u 2012 (21 december 2012), pagina 17
- 30 Gegevens afkomstig uit: Savantis Statistisch jaaroverzicht 2010/2011 (september 2011)
- 31 Alle cijfers uit deze alinea stammen uit 2009 en zijn uit de publicatie van het EIM gehaald: Structuuronderzoek glazeniersbedrijven, oktober 2010
- 32 Het is de auteurs niet gelukt contact tot stand te brengen met deze vereniging in het kader van dit onderzoek. De informatie komt van www.leidekkersvereniging.nl
- 33 Gegevens afkomstig uit: EIM, drs. W.D.M. van der Valk: Structuuronderzoek Rietdekkers 2011 (december 2011)
- 34 Hans Reil, directeur van Reil Orgelbouw te Heerde, en Ronald van Baekel, directeur van Adema-Kerkorgelbouw te Hillegom
- 35 Afkomstig uit jaarverslag 'In de steigers' van ROP Nederland 2011
- 36 Betreft uitsluitend restauratiebedrijven (a) als hoofdaannemer van een ROP project, (b) als werkgever van een ROP leerling
- 37 Zie ook het jaarverslag uit 2011 van RIBO/ROP Oost: 'Restauratie Opleidingsprojecten in de provincie Overijssel' (februari 2012)
- 38 Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap: Actieplan MBO 'Focus op Vakmanschap 2011-2015 (februari 2011)
- 39 sos Vakmanschap is een samenwerkingsverband van meer dan vijftig organisaties uit bedrijfsleven en onderwijs, die zich inzetten om het kleinschalige, specialistisch vakmanschap in Nederland voor de toekomst veilig te stellen, door behoud en versterking van specialistisch beroepsopleiding
- 40 Zie voor een uitgebreide uitleg van de doelstelling m.b.t. macrodoelmatigheid: <http://mbo15.nl/macrodoelmatigheid/achtergrond>
- 41 Rapportage MBO15: Macrodoelmatigheid als opdracht (februari 2012)
- 42 T. Eimers, Kenniscentrum Beroepsopleiding Arbeidsmarkt: Afwegingskader regionaal/sectoraal opleidingsaanbod MBO (februari 2012)
- 43 IVA/KBA, Doelmatigheid van het middelbaar beroepsopleiding (2010)
- 44 Tekst afkomstig van www.hba.nl: Kabinet en Tweede Kamer over product- en bedrijfchapen (22 juni 2012)

HOOFDSTUK 4

Restauratiemarkt

Het Economisch Instituut voor de Bouw (EIB) onderzocht recent de situatie met betrekking tot arbeid en scholing in de restauratiesector.⁴⁵ De belangrijkste conclusies: de werkgelegenheid in de bouw in het algemeen valt de laatste paar jaren aanmerkelijk terug. De vraag is welk effect dit heeft op de specialistische restauratieopleidingen en de bereidheid van leerlingen om die te kiezen. In algemene zin is tussen 2009 en 2011 nog een stijging te zien geweest van het aantal leerlingen dat een specialisatie in de restauratie kiest. In 2012 is een lichte terugval waar te nemen.

De opdrachtgever van het onderzoek, het ROP, heeft aan het onderzoek een aantal observaties ontleend en in het beleidsplan voor 2013-2016 opgenomen. Het onderstaande is grotendeels daaraan ontleend. Bij het EIB is het onderzoek in zijn geheel te raadplegen.

Restauratieproductie en werkgelegenheid

In de jaren 2007 en 2008 bereikte de omvang van de restauratieproductie in ons land een top van circa € 540 miljoen. Vanaf 2009 loopt dat budget terug, na nog iets te zijn aangetrokken in 2011. Voor de jaren 2012 tot en met 2015 moet rekening worden gehouden met een teruglopend budget. De restauratieproductie, die sterk afhankelijk is van (rijks-) subsidies, zal vanaf 2012 geleidelijk terugvallen naar een niveau van 440 miljoen in 2015. Vanaf 2015 trekt de restauratieproductie volgens de onderzoekers van het EIB weer aan. De ontwikkeling van de werkgelegenheid in de restauratiesector tussen 2009 en 2015 stemt niet vrolijk als gevolg van het teruglopen van de restauratieproductie. Tot en met 2011 steeg de werkgelegenheid nog enigszins, maar vanaf 2012 t/m 2015 zal dat naar verwachting verminderen.

TABEL: WERKGELEGENHEID RESTAURATIESECTOR 2009 – 2015 IN MENSJAREN

	restauratiesector excl rest. schilderwerk	restauratie- schilderwerk	totaal schilderwerk
2009	3.300	1.125	4.425
2010	3.350	1.125	4.475
2011	3.475	1.150	4.650
2012	3.375	1.150	4.500
2015	2.950	1.050	4.000

bron: EIB

Als gevolg van de economische crisis kreeg de Bouw en Utiliteitsbouw (B&U) sector vanaf 2008 flinke klappen te verwerken. In die periode bleef de restauratiesector nog behoorlijk overeind, ook al omdat (provinciale) overheden gelden voor de restauratie versneld ter beschikking stelden. Na 2011 zal naar verwachting de werkgelegenheid in de restauratiesector afnemen, in 2013 met 10% ten opzichte van het jaar daarvoor, terwijl de B&U sector na 2011 weer iets zal aantrekken. De totale afname van werkgelegenheid in de restauratiesector voor de periode 2013-2015 zal naar verwachting 4% zijn.

Instroom- en opleidingsbehoefte

De instroombehoefte van personeel in de restauratie is in 2011 nog relatief hoog, met een gemiddelde van 6 a 7% van het totale personeelsbestand. Vanaf 2012 is de afnemende werkgelegenheid als gevolg van de dalende restauratieproductie sterker dan de natuurlijke uitstroom. Er is dan sprake van krimp. Deze ontwikkeling betekent dat de restauratiesector de komende jaren minder leerlingen zal opnemen.

De crisis in de B&U sector heeft zijn weerslag op de feitelijke instroom van jongeren in de Beroepsbegeleidende Leerweg (BBL), ofwel werkend leren. De deelnemer werkt in een erkend leerbedrijf of instelling en gaat gemiddeld één dag in de week naar school. In 2008 stroomden t/m niveau-4 nog 6.045 leerlingen in. Die instroom is gedaald in 2010 tot 3.700. Dat is ruim 45% minder. De ontwikkeling tussen 2008 en 2010 voor de verschillende niveaus laat het volgende beeld zien.

Instroom leerlingen BBL in de B&U sector tussen 2008 en 2010 ⁴⁶

Niveau	2008	2009	2010
0	477	99	101
1	497	412	320
2	3.121	1.870	1.651
3	1.583	1.656	1.359
4	367	271	269

De afnemende productie in de bouw als geheel betekent dat de werkgelegenheid fors afneemt en dus ook de vraag naar leerlingen. Ook door de voortdurende berichten over de crisis in de bouw hebben jongeren minder interesse om te gaan werken in deze sector. Voor ROP-Nederland betekent dit dat de komende jaren het aantal restauratieleerlingen geselecteerd moet worden uit een fors afnemende groep niveau-3 leerlingen. Het valt, gezien het voorgaande, te verwachten dat de opgaande lijn van de afgelopen jaren in het aantal restauratieleerlingen in 2011 een voorlopig zijn hoogtepunt heeft bereikt. In 2012 zullen die aantallen stabiliseren en waarschijnlijk iets teruglopen.

De conclusie van het EIB onderzoek is niet om het aantal opleidingsplekken mee te laten dalen met de restauratiebehoefte. Het EIB voert juist drie argumenten aan om de instroom van leerlingen in de restauratie niet terug te laten vallen:

de verwachte daling van de restauratieproductie is van tijdelijke aard en zal waarschijnlijk na 2015 weer oplopen;
 restauratievaklieden zullen bij een daling van werkgelegenheid in de restauratie (al of niet tijdelijk) werkzaam zijn in de nieuwbouw, renovatie of onderhoud Een lichte overcapaciteit van restauratievaklieden moet worden gezien als een investering in het behoud van vakmanschap;
 het is verstandig om de huidige opleidingsstructuur in de restauratiesector zoveel mogelijk in stand te houden.

Terugval van subsidiëring door de overheid

In Nederland wordt jaarlijks een grote inspanning geleverd in de vorm van restauratie- en onderhoudswerk om het nationale monumentenbezit in stand te houden. Door de groei van het aantal monumenten en door de toenemende eisen die worden gesteld aan de kwaliteit van gebouwen in het algemeen nam de behoefte aan restauratiewerk in de afgelopen decennia structureel toe. De inventarisaties van de omvang van de restauratieachterstanden bij de rijksmonumenten die sinds 1996 regelmatig werden

uitgevoerd, droegen er eveneens aan bij dat de restauratiebehoefte nadrukkelijker in beeld kwam. Mede doordat deze groeiende behoefte ook beleidsmatig werd gehonoreerd in de vorm van het regelmatig toekennen van extra subsidiebudgetten, kon voor het volume van de restauratie-inspanning tot 2007 een trendmatige stijging worden genoteerd. Echter: de situatie is nu veranderd. Het wegvallen van incidentele subsidiëring, zoals de kanjersubsidies en de budgetten voor restauratieachterstanden, leidt in de komende jaren tot een teruggang in restauratieopdrachten van ruim 18%⁴⁷ - concludeert het EIB in een onderzoek uit 2011 naar de restauratiemarkt.⁴⁷

Restauratiemarkt loopt terug

De restauratiemarkt biedt in Nederland een constante stroom aan werkzaamheden die meetbaar is aan de hand van de monumenten. Er zijn per 2009 50.750 rijksmonumenten en 36.000 gemeentelijke monumenten (waarvan ruim 80% woonhuismonumenten). Voor deze laatste groep geldt een fiscale regeling: het leningenstelsel van Nationaal Restauratiefonds. Die worden zodoende indirect gesubsidieerd. Na een top bereikt te hebben van rond € 540 miljoen in de jaren 2007 en 2008, loopt de restauratieproductie in Nederland geleidelijk terug naar een niveau van € 438 miljoen in 2015 (in prijzen van 2009). De terugval van het direct gesubsidieerde restauratievolume wordt niet veroorzaakt door het structurele deel van deze subsidies. Het negatieve vooruitzicht voor het productievolume uit directe rijkssubsidiëring als geheel wordt veroorzaakt door het opdrogen van de incidentele, aanvullende subsidies. De laatste tranches van deze extra budgetten leiden nog tot in 2012 tot productie. Daarna is vooralsnog niet in extra budgetten voor subsidiëring van restauraties voorzien. Zowel voor de direct gesubsidieerde activiteiten als voor het indirect gesubsidieerde en het ongesubsidieerde werk wordt een daling voorzien. De restauratieproductie blijft ondanks de terugval van subsidies ook de komende jaren nog steeds sterk afhankelijk van het stimuleringsbeleid door de rijksoverheid. Ruim de helft van de productie wordt op dit moment gerealiseerd op projecten waaraan het rijk een directe bijdrage levert in de vorm van een subsidie. Het effect van beleidsmaatregelen op de gezondheid van de restauratiesector zal daarom, ook in de toekomst, onverminderd groot blijven.

45 Economisch Instituut voor de Bouw (EIB), Drs. K.Kok, drs. H. Schellevis: Arbeid en Scholing in de Restauratiesector, in opdracht van Vereniging ROP Nederland (maart 2012)

46 Bron: Fundeon - kenniscentrum voor Bouw en Infra

47 Economisch Instituut voor de Bouw (EIB), drs.J. Schellevis en drs. A. Ploeger: Restauratie en onderhoud van monumenten, marktverkenning tot 2015 (februari 2011)

HOOFDSTUK 5

Knelpunten

Verstoring van vraag en aanbod

Vóór de crisis was al sprake van een labiel evenwicht tussen vraag en aanbod bij opleidingen voor het restauratie-ambacht. Dat gold met name voor de ambachten van relatief kleine omvang. Voor het metselen en timmeren waren er ongeveer 30 scholen (ROC's), die opleidingen voor deze vakken aanboden. De huidige crisis laat zien, dat er in een aantal gevallen sprake is van een aanbodvermindering van leerlingen van 30 à 40%. Het is niet uitgesloten, dat die tendens in de komende jaren zal doorzetten. Hiervoor werd al geconstateerd, dat het image van deze opleidingen niet groot is. Veel ouders zullen hun kinderen er nu bovendien op wijzen, dat het maar de vraag is, of deze opleidingen daadwerkelijk tot werk zullen leiden. Dit kan binnen enige jaren tot gevolg hebben, dat een aantal scholen deze opleidingen niet meer zullen geven: zij zijn immers dan zeker niet meer kostendekkend.

De meeste leerlingen voor restauratie-timmeren en – metselen volgen op het MBO de BBL-opleiding: vier dagen per week praktijk, één dag per week naar school. Ongeveer de helft van deze leerlingen doet dit via de samenwerkingsverbanden van de aannemers, de andere helft komt rechtstreeks bij een bedrijf in dienst. Zij, die bij die samenwerkingsverbanden in dienst komen, hebben het grote voordeel, dat zij minder afhankelijk zijn van de eventuele slechte bedrijfseconomische situatie bij een specifiek bedrijf. Maar bedrijven, met wie het slecht gaat en die de leerlingen rechtstreeks in dienst plachten te nemen, zullen daar snel mee ophouden.

De huidige crisis maakt ook, dat veel werknemers voor zichzelf begonnen zijn en zich als ZZP-ers (zelfstandigen zonder personeel) voor enorm lage uurlonen op de markt aanbieden, omdat zij anders helemaal geen werk en inkomen meer hebben. Op het ogenblik werken zij zelfs voor een even hoog uurloon of nog lager dan voor een leerling op basis van de Bouw-CAO moet worden betaald. Een bedrijf in nood zal dan eerder een ZZP'er in dienst te nemen dan een leerling. Dat kan er toe leiden, dat bedrijven geen of minder leerlingen zullen aannemen met als gevolg, dat de leerling de opleiding niet kan volgen, tenzij via het BOL-systeem (de meer theoretische opleiding met stages).

Huidig onderwijssysteem werkt onvoldoende voor kleine ambachten

Voor ambachten, die klein van omvang zijn en die derhalve ook relatief weinig mensen hoeven op te leiden, voldoet het huidige onderwijssysteem onvoldoende. Zij zijn dan ook vaak hun eigen opleidingscentra begonnen. Om toch zoveel mogelijk aan het huidige onderwijssysteem te voldoen en om erkende diploma's te kunnen uitgeven, zijn deze centra samenwerkingen aangegaan met scholen. Zo is de niveau-4-opleiding tot Restauratiestukadoor in Veenendaal gekoppeld aan de vakschool NIMETO te Utrecht. De glazeniers hebben onderdak gevonden bij de ROC-Rotterdam, met een locatie in Schoonhoven. Voor schilderen zijn nog drie vakscholen met opleidingsmogelijkheden tot specialist in de Restauratie: het CIBAP in Zwolle, NIMETO in Utrecht en het St. Lucas College in Boxtel.

- De smeden hebben in Huizen hun opleidingslocatie buiten het reguliere onderwijs ingericht. Zij zijn 20 jaar geleden met een eigen beroepsvereniging begonnen: het Nederlands Gilde van Kunstsmeden en Sierwerken (NGK) en verzorgen hun eigen opleidingen met eigen certificaten. Vijf keer per jaar wordt daar een basiscursus gegeven en twee maal per jaar een cursus voor gevorderden. Per cursus nemen niet meer dan 4 tot 6 personen deel. Aanhaking aan de ROC-Flevoland bij de opleiding Metaalbewerker had niet het gewenste resultaat, omdat aan teveel niet-specifieke vakeisen moest worden voldaan. Gevolg is, dat de sector de opleiding geheel zelf betaalt. De smeden hebben hun cursussen evenwel zodanig ingericht, dat zij gebruikt kunnen worden als uitstroomprofielen bij de MBO-opleiding Metaalbewerker niveau-2 (smid) en niveau-3 (restauratiesmid).
- De leidekkers zijn op het ogenblik bezig om op dezelfde wijze als de smeden hun vakmanschap zeker te stellen. Zij hebben een leidekkersvereniging opgericht, waar alleen die bedrijven lid van mogen worden, die regelmatig en bij voortduring met eigen vakbekwame personeelsleden leiwerken uitvoeren op monumentale gebouwen. Daartoe is een toelatingscommissie ingesteld. Bij toelating mag men de titel “De leisteenmeesters” voeren. Men is bezig met de certificering van de eigen opleiding, waarvoor een externe toetsingscommissie wordt ingesteld.⁴⁸
- De orgelbouwers hebben geen eigen opleiding (meer). Dat wordt geheel binnen de bedrijven zelf opgevangen, zij het dat via de opleiding meubelmaker een aantal orgelbouwers leerlingen in dat vak laten opleiden tot niveau-3 aan een nabij het bedrijf gelegen ROC, o.a. ROC's te Apeldoorn, Zwolle en Leiden. Maar voor het eigenlijke werk: metaalbewerking, mechaniek, klankgeving ed. wordt men opgeleid in het bedrijf, waar men is gaan werken. Weliswaar heeft de eigen beroepsvereniging – de Vereniging van Nederlandse Orgelbouwers (VON) - de cursus orgelbouwen opgezet, maar daar wordt sporadisch gebruik van gemaakt.⁴⁹
- De situatie bij de molenbouwers is vergelijkbaar met die van de orgelbouwers. Er is geen eigen opleiding. Leerlingen worden vanuit het eigen bedrijf aangedragen of door een ROC of vakschool en dan met name door het Hout- en Meubileringscollege in Amsterdam. Het pleegt overigens na de MBO-opleiding nog 10 jaar te duren, voordat iemand zich all-round molenmaker kan noemen. De Nederlandse Vereniging van Molenmakers telt 20 leden. Zij heeft een eigen certificeringssysteem opgebouwd. Acht bedrijven voldoen inmiddels aan de gestelde eisen.
- De rietdekkers hebben hun opleidingen ook landelijk gecentraliseerd. De BBL-opleiding tot Dakbedekker Riet –niveau-2 – wordt in samenwerking met het Deltioncollege in Zwolle, vestiging Genemuiden, gegeven, feitelijk vooral door hun eigen samenwerkingsverband Rietdekkers Opleidingen Nederland (RON). Daarna kan men de opleiding Vakdiploma Rietdekker volgen. Dat kan ook, als men al rietdekker is met minimaal 4 jaar ervaring op het dak. Deze opleiding wordt los van een ROC gegeven door het RON en is dan ook geen erkende MBO-opleiding niveau-3. De opleiding is geheel opgezet en betaald door de eigen Federatie en duurt iets langer dan een jaar. Pas als men dit diploma heeft gehaald, kan men lid worden van de vakfederatie Rietdekkers
- De restauratie-voegers hebben evenals de rietdekkers hun opleidingen ook landelijk gecentraliseerd en wel aan de vakschool van het BGA te Bostel. De BBL-opleiding tot

voeger – niveau 2 – wordt in samenwerking met het ROC Radius te Breda gegeven en leidt op tot het MBO-diploma niveau 2. Daarna kan men de opleiding voor restauratievoegers op niveau 3 volgen, maar dat is geen erkende MBO-opleiding. De ervaren vakman, die kan aantonen, dat hij aan de eisen van deze opleiding voldoet, kan een ervaringscertificaat krijgen, dat gelijkwaardig is aan deze opleiding.

Beroepsonderwijs is voor veel leerlingen te breed opgezet

Juist voor jongeren die met hun handen willen werken, duurt het wel heel erg lang, voordat zij in dat opzicht voldoende aan hun trekken kunnen komen. Terug naar de ambachtsschool lijkt niet verstandig, omdat de maatschappij zich nu eenmaal verder ontwikkelt. Degenen, die met hun handen hun brood willen verdienen, zullen ook breder moeten zijn opgeleid. Zonder bijvoorbeeld een redelijke taalbeheersing kan bijna niemand functioneren en een redelijke beheersing van de Engelse taal is ook onvermijdelijk. Maar de eisen, die het regulier onderwijs stelt aan het behalen van niveau-3 en 4 buiten het eigenlijke vakgebied valt veel leerlingen (te) zwaar. Zo mag wiskunde van belang zijn voor het ontwikkelen van een zelfstandige werkhouding, het wordt vaak als overbodige ballast ervaren door vaklui, die zich willen specialiseren met als gevolg, dat men van die opleiding afziet.

Te geringe vakbekwaamheid bij docenten

De steeds verder gaande verbreding van het beroepsonderwijs heeft ook tot gevolg gehad, dat docenten vakken moesten gaan geven, waarin zij zelf niet zijn opgeleid. Dat leidde niet alleen tot minder overdracht van vakkennis, maar het enthousiasmeren van leerlingen voor het door hen gewenste vak bleef daardoor uit. Dat gebeurt vooral op het VMBO, waar men bijvoorbeeld kiest voor een onderwijsprogramma in de bouw, zoals Bouw-breed. Daar krijgt een leerling naast timmeren ook metselen en schilderen aangeboden en daardoor kan hij zich nauwelijks in een specifieke richting verder ontwikkelen.

Lesstof gaat verloren of is niet actueel

Om er voor te zorgen, dat de vakkennis niet verloren gaat en docenten en leerlingen gebruik kunnen maken van lesstof van voldoende niveau zijn, is het gewoonte geworden buiten het reguliere onderwijs de lesstof vast te leggen en te ontwikkelen. Het Nationaal Restauratie Centrum (NRC) heeft voor restauratie-timmeren en -metselen en –schilderen al boeken laten schrijven en uitgeven. Het NRC heeft zich voorgenomen in de komende jaren een serie boeken over het restauratie-metselen te ontwikkelen. Daarnaast heeft een aantal beroepen dat voor de eigen beroepsgroep gedaan, zoals de smeden en de stukadoors. Voor met name het voegwerk heeft de docent aan de vakschool in Bostel (BGA-Nederland) een eigen boekwerk laten verschijnen. Blijkbaar is het onderwijs dat aan de ROC's wordt aangeboden steeds verder van de eigenlijke vakinhoud komen te liggen. Docenten zijn blijkbaar niet meer in staat die boekwerken zelf samen te stellen, te ontwikkelen en te actualiseren, zoals bij andere onderwijsvormen het geval is.

⁴⁸ Zie voor meer informatie: <http://www.leidekkersvereniging.nl>

⁴⁹ Dank aan de bedrijven Reil Orgelbouw te Heerde en Adema-Kerkorgelbouw te Hillegom voor het aanleveren van deze informatie

HOOFDSTUK 6

Bedreigingen

Vergrijzing en economische recessie

Uit de studie van het EIB⁵⁰ blijkt, dat door vergrijzing in het vakgebied een relatief hoge instroom van nieuwe restauratievaklieden nodig is van 6 à 7% per jaar. Op dit ogenblik is een tegenovergestelde ontwikkeling gaande. Ten gevolge van de crisis in de bouw dalen de aanmeldingen voor het VMBO en het MBO dramatisch vooral bij de timmerlieden en metselaars. Als deze ontwikkeling zich doorzet, is in de komende jaren een groot tekort aan deze vaklieden te verwachten.

Wegvallen van opleidingen bij VMBO's en MBO's

Doordat het aanbod van leerlingen voor bouwgerelateerde opleidingen dramatisch daalt, ligt het in de verwachting, dat ook de opleidingen onder druk komen te staan. Die zijn dan zeker niet meer kostendekkend met als gevolg, dat zij kunnen/zullen verdwijnen. Elke school is immers vrij te bepalen, welke vakken al dan niet gegeven worden. Bij het VMBO kan dit bijvoorbeeld betekenen, dat het programma 'Bouw-breed' en het programma 'Bouwen, Wonen en Interieur' (BWI) worden samengevoegd, hetgeen wederom een verbreding van het vakgebied zou inhouden. Het kan ook betekenen, dat op termijn een halvering plaatsvindt van de 60 scholen, die nu nog het programma Bouw-breed aanbieden.

Het aantal ROC's, dat restauratie-timmeren en –metselen geeft, zal ook gaan verminderen en vermoedelijk halveren (van 30 resp. 25 scholen naar 15 resp. 10). Het zal nog moeilijker worden de richtlijn van 18 à 19 leerlingen per klas om kostendekkend te kunnen draaien te halen en daarmee de kwaliteit van de opleidingen voldoende hoog te houden.

Een dergelijke ontwikkeling heeft natuurlijk ook consequenties voor de vakbekwaamheid van de docenten, maar evenzeer voor de samenwerkingsverbanden. Deze worden immers door de bedrijfstakken zelf gefinancierd, voornamelijk uit de Opleidings- en Onderwijsfondsen⁵¹ die in de CAO zijn afgesproken. Hoe minder bedrijven daaraan meebetalen, hoe moeilijker het handhaven daarvan wordt. ZZP-ers betalen daar niet aan mee: zij zijn immers niet aan deze CAO gebonden. Door marktwerking blijft er steeds minder werk over voor leerlingen in de bouw, voor wie een bouwbedrijf al bijna hetzelfde tarief moet betalen als een ZZP-er. Daar komt nog bij dat een leerling ook nog begeleid moet worden.

Verlies van kennis

Kennis van het ambacht wordt nergens centraal bijgehouden. Elke docent ontwikkelt zijn eigen lesstof, die verdwijnt als hij er mee ophoudt. Eigentijdse boeken zijn er mondjesmaat en zijn veelal buiten de onderwijsinstellingen zelf ontwikkeld. Kwalificatie-eisen zijn er wel, veelal ontwikkeld door de betreffende vakgebieden zelf. Deze worden bewaakt door de kenniscentra als Fundeon (o.a. timmeren en metselen) en Savantis (o.a. schilderen). Het is zaak om daar, waar opleidingen verdwijnen, in ieder geval de kennis en ervaring, die daar aanwezig was, vast te houden. Verder zal die stof regelmatig geactualiseerd moeten worden. Dat vraagt om een centrale regierol.

Te geringe koppeling mogelijk van opleiding en werkplekken

Naarmate er meer opleidingsplekken verdwijnen zowel bij de scholen als bij de leerbedrijven zal de koppeling van opleidings- en werkplekken steeds moeilijker en ingewikkelder worden. De kenniscentra zijn enige jaren geleden met het koppelen daarvan opgehouden. Gelukkig zijn de ROP's in het daardoor ontstane gat gesprongen, waardoor in hoge mate in deze lacune kon worden voorzien.

Cascade-model werkt fataal uit voor specialisaties in het ambacht

Op dit moment wordt overwogen een nieuw financieringssysteem in te voeren bij de MBO-opleidingen. Volgens dit zogenaamde cascade-model is straks nog maar een deel van de MBO-opleiding volledig gefinancierd. De jaren waarin leerlingen zich willen specialiseren, bijvoorbeeld in restaureren, vallen daar soms buiten. Een leerling start vaak met de niveau-2 opleiding. Als hij wil doorleren om zelfstandig een vak te kunnen uitoefenen, dan heeft hij bijna zonder uitzondering niveau-3 nodig. In het tweede en laatste jaar van de niveau-3 opleiding wordt nog maar een vergoeding van 0,7 van de kosten gegeven, hetgeen al een financiële belemmering vormt. De bekostiging van de niveau-4 opleiding wordt nauwelijks meer vergoed: alleen nog in het eerste jaar van de niveau-4 opleiding. Vooral de kleinere ambachten zullen daar de dupe van zijn, zoals de restauratiestukadoors, -glazeniers en -schilders.

Vermindering van bijdragen van overheden aan de restauratiesector

Tot nu toe is de restauratiesector van ingrijpende vermindering van subsidies verstoken gebleven, zoals bepaald in het regeerakkoord. Toch is de kans groot, dat bij de bezuinigingen in de komende jaren ook deze sector het met minder zal moeten stellen. De eerste deukjes zijn al in de subsidiesystematiek geslagen. Eigenaren van een monumentenwoning kunnen niet onbeperkt meer alle kosten voor de instandhouding van hun monumentale woning aftrekken (afschaffen van de vrijstelling van overdrachtsbelasting, verhoging van het eigen woningforfait). Verder zijn de instandhoudingssubsidies in de nieuwe Regeling rijkssubsidieering instandhouding monumenten (Rrim)⁵² aanzienlijk verminderd. Zo is het plafond voor het onderhoud, bijvoorbeeld bij kerken, verlaagd van maximaal € 700.000,- subsidiabele kosten over 6 jaar naar € 100.000,- over 6 jaar. Daarover wordt een subsidiepercentage van 65% gehanteerd. Dat betekent, dat men over 6 jaar maximaal € 65.000,- aan subsidie kan ontvangen, dus per jaar iets meer dan € 10.000,- per jaar. Daarvoor kan de Sint Jan in Den Bosch of de Pieterskerk in Leiden nimmer onderhouden worden, ook al legt de eigenaar daar het dubbele bij. Voor de overige monumenten – niet zijnde woonhuismonumenten - is het maximum verlaagd van € 100.000,- naar € 50.000,- met een subsidiepercentage van 60%. Dat betekent maximaal € 5.000,- per jaar. Er zal immers ook nog geld uitgetrokken moeten worden om een instandhoudingsplan te maken, al vorens men voor deze subsidie in aanmerking kan komen. Het gevolg zal zijn, dat geen of onvoldoende geld aan onderhoud zal worden besteed en dat daarom de restauratieachterstand in de loop der jaren weer zal oplopen, zeker boven de 10% van het monumentenbezit, dat destijds werd nagestreefd bij de inhaalslag om de achterstanden in te lopen (Strategisch Plan voor de Monumentenzorg, 1994). Dit heeft voor sommige onderdelen van de monumentenzorg al direct fatale gevolgen en met name voor de molenmakers en orgelbouwers (zie hiernaast). Verdere verlaging van subsidies kan fataal uitwerken voor de instandhouding van de opleidingen in de restauratiesector.

Minder werk voor de restauratie van orgels vanwege verandering subsidies

Voor sommige onderdelen van de monumentenzorg kan de nieuwe subsidiestructuur, zoals vastgelegd in de Regeling rijkssubsidieering instandhouding monumenten (Rrim) fatale gevolgen hebben. Neem de orgels. Daarvan zijn er 1500 beschermd als rijksmonument. Dankzij de inhaalslag van het Strategisch Plan is de achterstand teruggebracht tot de beoogde 10% = 150 orgels. Een uitstekende prestatie. Deze kunnen in de komende tien jaar allemaal worden gerestaureerd, wanneer jaarlijks € 500.000,- subsidie aan deze categorie beschikbaar wordt gesteld. In dat geval kunnen zeven orgels per jaar worden aanbesteed. Met elk orgel is men ongeveer twee jaar bezig om het daadwerkelijk gerestaureerd te krijgen. Dat betekent, dat veertien orgels per jaar in uitvoering zijn. Er zijn twintig orgelbedrijven in Nederland. Tien van deze bedrijven doen restauratie, onderhoud en

nieuwbouw. Per bedrijf is dan ruim één orgel in uitvoering. Daarmee kan de continuïteit in het ambacht wordt behouden. Maar met de decentralisatie van de subsidieregeling voor restauratie onder de provincies heeft het Rijk het sturingsmechanisme uit handen gegeven om die € 500.000,- daadwerkelijk voor de restauratie van orgels ter beschikking te stellen. Nu maken de orgels onderdeel uit van het restauratiebudget, dat ter verdeling naar de provincies is gedecentraliseerd. Restaureren met de instandhoudingssubsidie is nagenoeg uitgesloten. Voor het betreffende gebouw is dit geld al ten ene male onvoldoende. Van dat bedrag kan het zelfs niet in goede staat worden gehouden. Kortom: voor orgelbouwers treden zware tijden aan met als gevolg, dat zij niet gauw een nieuwe leerling zullen aantrekken en al zeker niet bij inkrimping of erger nog: wanneer een faillissement dreigt.

⁵⁰ Economisch Instituut voor de Bouw (EIB), K.Kok, H. Schellevis: Arbeid en scholing in de restauratiesector, 2012 (cijfer gemeten over het jaar 2011)

⁵¹ De 'O. en O. Fondsen' bestaan in de bouwsector, maar ook andere beroepsgroepen hebben equivalenten hiervan om te zorgen dat er middelen zijn om kennis en niveau van vakuitoefening te borgen

⁵² Regeling van de Staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap van 28 september 2011, nr. WJZ/334461 (8323), tot wijziging van de Regeling rijkssubsidieering instandhouding monumenten 2011 in verband met het vaststellen van subsidieplafonds voor subsidieverlening in 2012, wijziging van de maximale subsidiabele kosten van enkele categorieën monumenten en vaststelling van nadere verdeelcriteria bij subsidieverlening. Zie ook: Staatscourant 2011 nr. 18347 (17 oktober 2011)

Aanbevelingen

1. *Explicietere afstemming tussen de vmbo en de mbo - scholen ten aanzien van de spreiding van de opleidingen in de bouw*
Hoewel advies gevraagd is over de aansluiting van specifieke restauratieberoepen bij het regulier onderwijs, bleek, dat ten gevolge van de crisis het aanbod van leerlingen in de beroepen, gerelateerd aan de bouw, dramatisch aan het dalen is. Zodra opleidingen niet meer kostendekkend zijn, kunnen scholen besluiten deze niet meer te geven. En dat kan betekenen, dat (delen van) Nederland niet meer over voldoende basisopleidingen voor de bouw (kunnen) kan gaan beschikken. Dat heeft ook direct gevolgen voor de specifieke restauratieberoepen. Hiervoor bleek, dat op dit moment slechts 60 vmbo-scholen het programma Bouw-breed (= timmeren, metselen en schilderen) aanbieden. Van de roc's bieden op papier 30 scholen de vakken restauratie-timmeren aan en 25 restauratie-metselen. Deze aantallen kunnen in de komende jaren zeer snel dalen. Het is dan zaak, dat verspreid over het land voldoende scholen overblijven, waar deze vakken gegeven worden en die per (brom-)fiets dan wel per openbaar vervoer redelijk goed bereikbaar zijn. Dat geldt vooral voor het vmbo, waar de leerlingen tussen de 12 en de 16 jaar oud zijn, maar – zij het in mindere mate – ook voor het mbo, waar de leerlingen tussen de 16 en de 20 jaar oud plegen te zijn. Inschakeling daarbij van de Vakcolleges en de vakscholen ligt voor de hand vanwege de onderwijskundige afstemming/ integratie van de lesstof en werkervaring bij de vmbo- en de aansluitende mbo-opleidingen

ACTIE: overleg vmbo/mbo-scholen in nauw overleg met de werkgevers in de bouw en ROP-Nederland

2. *Concentratie en spreiding van restauratieopleidingen voor timmeren, metselen en schilderen; borgen van minimumaantal*
Restauratie specialist wordt men op niveau-3 dan wel niveau-4. Per vak is dat verschillend:
Restauratietimmerman en -metselaar wordt men na afronding van niveau-3, restauratieschilder op niveau-4. Deze niveaus worden onderwezen op het mbo, veelal op de roc's. Voor wat niveau-3 bij restauratie-timmeren betreft hebben slechts vijf roc's, waar dit niveau

onderwezen wordt, klassen van meer dan 10 leerlingen. Voor wat niveau-3 voor restauratie-metselen betreft is er maar één roc met een klas van meer dan 10 leerlingen. En dat terwijl een klas om kostendekkend te zijn 18 a 19 leerlingen behoeft. Het is zaak, dat de niveau-3 opleiding tenminste geconcentreerd op een aantal scholen verspreid over Nederland onderwezen blijft worden om te beginnen bij de hiervoor genoemde zes roc's, te weten: het Graafschap College te Doetinchem, het Horizoncollege te Heerhugowaard/Hoorn, het roc Amsterdam, het roc van Twente in Hengelo, het roc-Leiden en het Markiezaat College te Bergen op Zoom, zo mogelijk aan te vullen met het roc Friese Poort in Drachten het Koning Willem I College in Den Bosch.

Die concentratie is wenselijk, omdat het bij de restauratieberoepen om kleine aantallen leerlingen gaat. Op deze wijze kan structureel worden voorzien in de noodzakelijke vakdocenten bij deze roc's en wordt het voor de roc's interessant om meer in vakkennis te investeren.

De niveau-4 opleiding tot Middenkader Restauratiemedewerker wordt op dit moment alleen gegeven aan het roc van Twente en het roc Koning Willem I in Den Bosch. De niveau-4 opleiding geeft een toelating tot de niveau-5 opleiding op HBO-niveau bij de Hogeschool Utrecht over Bouwhistorie, Restauratie en Monumentenzorg. Handhaving van deze opleiding is zeer gewenst, omdat het anders niet meer mogelijk is voor iemand, die vanuit de praktijk het vak is ingegroeid, het HBO-niveau te halen. Immers: als niveau-4 ontbreekt, kan niveau-5 niet meer behaald worden. Maar ook voor de beroepspraktijk is deze opleiding van belang, omdat het sterk aan het ambacht gerelateerd is. Zo stelt de Monumentenwacht het succesvol afronden van dit niveau als voorwaarde voor aanstelling als eerste monumentenwachter. Het is zaak, dat deze opleiding aan tenminste deze twee roc's gegeven kan blijven worden.

De niveau-4 opleiding Specialist Schilder Restauratie & Decoratie wordt nu nog aangeboden op dertien roc's en drie vakscholen. In de afgelopen drie jaar is het aanbod van leerlingen echter meer dan gehalveerd. Het beleid zal er op gericht moeten zijn om tenminste die drie vakscholen overeind te houden, te weten NIMETO in Utrecht, St. Lucascollege te Boxtel en de CIBAP te Zwolle, welke gelukkig redelijk verspreid over het land liggen.

ACTIE: overleg roc's/ vakscholen/ werkgevers in de bouw- en schildersbedrijven/ MBO-Raad

3. *Instandhouding restauratieopleidingen voor de kleinere vakgebieden*
De genoemde ambachten in de voorgaande aanbeveling hebben in verhouding nog een redelijke omvang en kunnen daarom nog relatief makkelijk binnen het bestaande onderwijsstelsel worden ingepast. Moeilijker is dat voor de restauratieambachten van kleinere omvang, zoals de stukadoors, de glazeniers, de natuursteenspecialisten, de leidekkers, de restauratie-voegers, de rietdekkers, de smeden, de molenmakers en de orgelbouwers. Omdat zij in de huidige onderwijsstructuur nauwelijks aan bod komen, hebben zij vaak zelf hun eigen opleidingscentrum in Nederland opgericht. De stukadoors deden dat in Veenendaal, de glazeniers in Schoonhoven, de natuursteenspecialisten in Utrecht en de smeden in Huizen. Daar wordt de eigenlijke specialisatie onderricht. Om aansluiting op het reguliere beroepsonderwijs te houden is samenwerking gezocht bij een roc of vakschool. De stukadoors deden dat via de NIMETO-vakschool te Utrecht, de glazeniers met het roc in Rotterdam en de natuursteenspecialisten met het roc-Midden Nederland. Daarmee werd bewerkstelligd, dat een mbo-diploma op niveau-4 (bij natuursteenspecialisten op niveau-2 of 3) kan worden afgegeven. Als grootste bezwaar wordt daarbij ondervonden, dat men ook in allerlei niet direct aan het vak verbonden vakken examen moet doen. En daar staat de ambachtsman, die inmiddels tenminste 18 of 20 jaar geworden is, als hij niveau-3 heeft bereikt, bepaald niet op te wachten. De smeden hebben aanvankelijk aansluiting gezocht met het roc-Flevoland. Maar de extra eisen, die gesteld werden aan het inrichten van de opleiding, werden als onoverkomelijk ervaren. Zij hebben vervolgens met succes hun eigen opleiding ter hand genomen en daar de nodige kwalificaties aan gesteld. Zij bieden nu modules aan binnen de mbo-opleiding Metaalbewerken niveau-2 (smid) en niveau-3 (restauratiesmid). De opleiding is dus geen zelfstandige mbo-opleiding, maar een uitstroomprofiel, dat binnen de vrije ruimte van een mbo-school (20% van de totale opleidingstijd) kan worden ingevuld. Het gevolg daarvan is wel, dat de smeden dit alles geheel voor eigen rekening moeten betalen. Daar staat tegenover, dat bij menig restauratiewerk bij de aanbesteding wordt voorgeschreven, dat alleen die smeden mee mogen doen, die lid zijn van het Nederlands Gilde van Kunst-, Sier- en Restauratiesmeden en daarmee als zodanig zijn gecertificeerd. Daarmee hebben zij hun eigen niet onbelangrijke erkenning weten af te dwingen. Een vergelijkbare situatie doet zich voor bij de rietdekkers en de restauratie-voegers. Naar het voorbeeld van de smeden en de rietdekkers zijn de leidekkers op dit moment dezelfde weg aan het bewandelen: een eigen beroepsvereniging met een eigen vakopleiding los van het reguliere onderwijs.

Voor de ambachten van kleinere omvang ligt daar de oplossing: de specialisatie wordt geheel inhoud en vorm gegeven door de eigen beroepsgroep, los van het reguliere onderwijssysteem. De specialisatie vindt dan niet meer plaats onder de verantwoordelijkheid van de onderwijskolom van het ministerie van ocw, maar van de cultuurkolom. Daarmee vervalt de als onnodig ervaren ballast van de vakken die niet direct aan het ambacht gebonden zijn. Als de bijdragen, die de roc's nu ontvangen voor elke bij hen ingeschreven leerling (€ 6000,- per jaar) aan de betreffende opleiding worden betaald, kan men met de bijdragen vanuit de eigen beroepsgroep – meestal de O. en O-fondsen – in de meeste gevallen rondkomen. Dit is op te lossen door het betreffende bedrag over te hevelen van de begroting van de onderwijssector naar die van de cultuursector - toevallig beiden verenigd in hetzelfde ministerie - waardoor de operatie budgetneutraal verloopt.

ACTIE: Ministerie van ocw: afdeling BVE⁵³, dir. DCE⁵⁴, RCE⁵⁵ en beroepsgroepen van kleine ambachten

4. *Makelen van opleidingsplek met leerplek*

Leerlingen, die een MBO-opleiding volgen, zullen volgens het BBL-systeem een plek moeten vinden bij een leerbedrijf dan wel bij een samenwerkingsverband. Die bedrijven/samenwerkingsverbanden zullen als leerbedrijf erkend moeten zijn, hetgeen betekent, dat er ook één of meer erkende leerkrachten moeten zijn. De kennisinstituten van de betreffende sector dragen zorg voor de erkenning tot leerbedrijf en tot leerkracht. Het makelen buiten de samenwerkingsverbanden geschiedt nu in nagenoeg elke provincie door de ROP's (vereniging Restauratie Opleidingsprojecten Nederland). De provincie Gelderland maakt geen onderdeel van de ROP uit, omdat zij daarvoor al een eigen organisatie had opgezet, het Gelders Restauratie Centrum. Er zijn geen andere instanties, die deze makelfunctie uitoefenen. Tot een aantal jaren geleden deden de kenniscentra dat, maar die zijn daarmee opgehouden. Die makelaarsfunctie wordt steeds moeilijker en daarmee ook steeds belangrijker naarmate er meer opleidingsmogelijkheden op scholen wegvallen en er steeds minder bedrijven beschikbaar zijn, waar de leerling kan worden aangenomen. Het verdient daarom aanbeveling deze ROP's in stand te houden. Daarbij wordt ook de door deze Vereniging voorgenomen uitbreiding naar beroepen met kleine aantallen leerlingen steeds belangrijker, zeker wanneer de betreffende beroepsgroep daar zelf maar beperkt in kan voorzien.

ACTIE: DCE EN RCE

5. *Kennisopbouw, -ontwikkeling en –borging*

Frappant is, dat het vastleggen van de theoretische kennis van de ambachten nagenoeg geheel buiten de onderwijsinstituten heeft plaatsgevonden. Dankzij de eigen beroepsgroepen is die kennis in de afgelopen decennia voor een belangrijk deel aan het papier toevertrouwd, omdat men zag, dat die kennis anders verloren ging en/of omdat men vond, dat die kennis in het onderwijs onvoldoende onderwezen werd. De stichting Nationaal Restauratie Centrum (NRC) zorgde voor de serie voor restauratie-timmeren en -schilderen en start binnenkort met de serie voor het restauratie-metselen. Het Centrum Natuursteen verzorgde zelf een handboek voor haar opleidingen. Het Nederlands Gilde van Kunst-, Sier- en Restauratiesmeden bracht in 2011 het standaardwerk “Naslagwerk Smeden Niveau-2 en 3” uit en het Gevelgilde ontwikkelde het studieboek “Werken aan Monumenten”. Bij het opheffen van opleidingen op het vmbo en het mbo kan veel niet vastgelegde kennis en ervaring verloren gaan. Mochten er rooskleuriger tijden aanbreken, waarin opleidingen weer worden opgestart, dan is van belang, dat de kennis voor die ambachten paraat is. Het verdient daarom aanbeveling die kennisopbouw, -borging en ontwikkeling op één centraal punt bijeen te brengen. Dat zou het NRC kunnen zijn gelet op hun kennis en ervaring. Bij elke nieuwe ontwikkeling van leerstof, welke gesubsidieerd wordt, is het van belang de voorwaarde te stellen, dat die stof zonder beperkingen ter beschikking van dat centrale punt dient te worden gesteld, opdat een ieder daar op enig moment en via internet gebruik van kan maken.

ACTIE: DCE/ RCE/ overleg vmbo en mbo-scholen/ NRC

6. *Herwaardering van het ambacht en meer enthousiasmeren van leerlingen*

Herwaardering van het ambacht is van groot belang. Bij meer waardering voor het vakmanschap is de kans groter, dat men eerder voor het ambacht kiest. Eén van de mogelijkheden daartoe is het invoeren van een statusverhogende kwaliteitsindicator, zoals een meesterschaptitel voor ambachten, die onder meer bepleit wordt door prof. dr. A. Klamer, hoogleraar culturele economie in Rotterdam. Een voorbeeld van hoe dat kan, hebben de smeden laten zien. Als een leerling daar alle cursussen met succes heeft gevolgd, krijgt hij de titel “meestersmid”. Zo opteren de leidekkers voor de titel “leisteemeester”. Het invoeren van een dergelijke titel hoeft niet afhankelijk te zijn van een mbo-diploma. Die kan ook gegeven worden als de opleiding van de eigen beroepsgroep is voltooid. De beroepsgroepen hebben tot nu toe laten zien de hoogste eisen te stellen aan de eigen opleidingen, zo bleek bij de rondgang langs de beroepsgroepen.

Om de kwaliteit daarvan naar buiten toe te garanderen is certificering daarvan door een extern bureau na te streven, evenals een onafhankelijke examencommissie, wanneer men de eigen beroepsopleiding verzorgt. Als men vervolgens pas lid van de beroepsgroep kan worden na het behalen van de vakdiploma's, kan de beroepsgroep erkenning krijgen van de stichting Erkende Restauratiekwaliteit Monumentenzorg (ERM). Op die manier kan voor elke beroepsgroep voldoende status worden gecreëerd.

Vanuit de vakwereld zouden pogingen gedaan kunnen worden om met enige regelmaat te overleggen met docenten (Bouw)techniek op de vmbo-scholen, hoe de belangstelling van leerlingen voor een opleiding in een ambacht kan worden behouden en vergroot. Iets vergelijkbaars deed de Vereniging ROP in 2011 met docenten aan de roc's.

Een fraai ander voorbeeld van herwaardering van het ambacht, waarbij veel enthousiasme loskomt, is de RIBO-restauratiefair. Die wordt tweejaarlijks gegeven, waarbij de focus ligt op ambacht en opleiding. 3.500 mensen hebben dit evenement de afgelopen keer bezocht. Ouders en potentiële leerlingen krijgen daar een werkelijk beeld van het bereik van het ambacht.

Op die fair zou ook een dagdeel ingericht kunnen worden voor de docenten (bouw)techniek op de vmbo-scholen.

ACTIE: vakverenigingen van de diverse ambachten/ ROP/ RIBO⁵⁶

7. Behoud van continuïteit van de omvang van de bestaande subsidiestromen en fiscale regelingen

Hiervoor bleek, hoe fragiel de situatie is met betrekking tot het in stand houden van het restauratieambacht. Het wegvallen van nieuwbouw van grote omvang doet het aanbod aan veel bouwopleidingen wankelen.

De restauratiemarkt is per jaar gemiddeld 500 miljoen euro groot. Daarmee is aan subsidies, laagrentende financieringen en belastingaftrek globaal 200 miljoen euro gemoeid. In deze crisis is het voor bedrijven en opleidingscentra van groot belang te weten, of deze bedragen in de komende jaren ongemoeid blijven. Alleen dan durven bedrijven en scholen nog leerlingen aan te nemen, die zich willen bekwamen in het restauratieambacht. Bij elke wijziging van een subsidieregeling dient in de komende jaren beoordeeld te worden, hoe dit uitwerkt op het opleiden van mensen in de restauratieambachten, vooral die van kleine omvang. Zo werken de laatste wijzigingen in de Brim⁵⁷ en de Rrim⁵⁸, naar het zich nu laat aanzien, fataal uit voor orgelbouwers en molenmakers.

ACTIE: DCE/ RCE/ IPO⁵⁹/ VNG⁶⁰

8. Het koppelen van monumentensubsidies en –leningen aan het creëren van opleidingsplaatsen

Al eerder is aangegeven, dat de omvang van de restauratiesector sterk afhangt van de te verstrekken subsidies van overheden dan wel van het tegen zachte voorwaarden ter beschikking stellen van leningen via het Nationaal Restauratiefonds (NRF). Overheden hebben daarbij een belangrijke sleutel in handen om de opleiding van jonge vaklieden te stimuleren. Zij kunnen, zoals een aantal provincies op dit moment al in de praktijk brengt, aan het verstrekken van restauratiesubsidies de voorwaarde stellen, dat opleidingsplaatsen worden gecreëerd. Daarmee wordt de voorwaarde geschapen, dat op restauraties met voldoende opleidingselementen – te beoordelen door de kenniscentra – ook daadwerkelijk leerlingen aan de slag kunnen. Bovendien wordt daarmee voorkomen, dat restauratiebedrijven, die bereid zijn op te leiden, alleen opdraaien voor het aanbieden van opleidingsplaatsen.

ACTIE: DCE/ RCE/ IPO/ VNG/ Nationaal Restauratiefonds

53 BVE: Beroepsonderwijs en Volwasseneneducatie, Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap

54 DCE: Directie Cultureel Erfgoed, Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap

55 RCE: Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap

56 Stichting RIBO: Scholing, Restauratie en Innovatie in de bouw in Overijssel

57 Brim: Besluit rijkssubsidiëring instandhouding monumenten

58 Rrim: Regeling rijkssubsidiëring instandhouding monumenten

59 IPO: Interprovinciaal Overleg

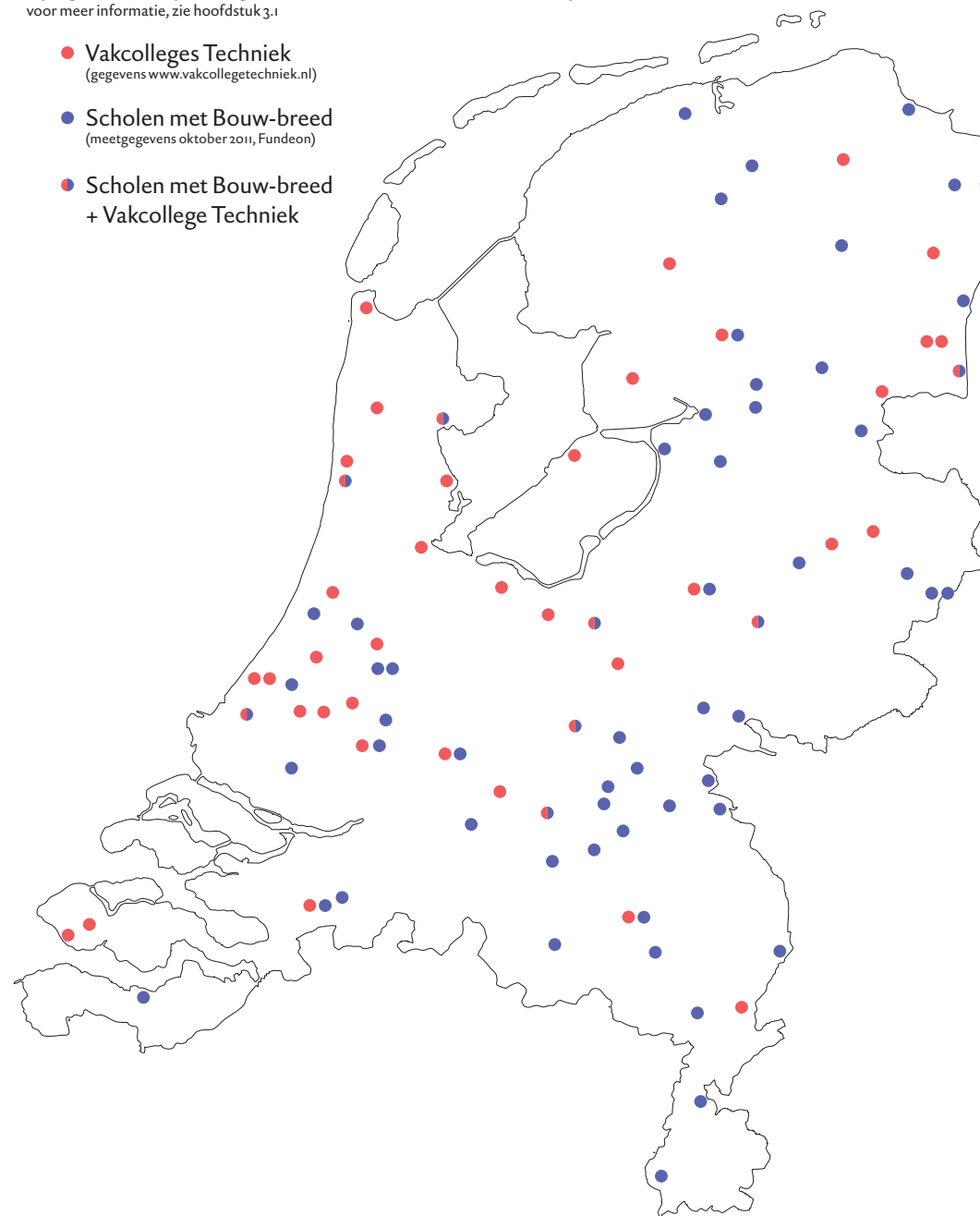
60 VNG: Vereniging van Nederlandse Gemeenten

Bijlage 1: vmbo opleidingen in Nederland, techniek onderwijs

voor meer informatie, zie hoofdstuk 3.1

- Vakcolleges Techniek
(gegevens www.vakcollegetechniek.nl)
- Scholen met Bouw-breed
(meetgegevens oktober 2011, Fundeon)
- Scholen met Bouw-breed
+ Vakcollege Techniek

Bijlage 2a: Schema restauratie opleidingen

AMBACHTEN >> *	TIMMEREN	METSELEN	SCHILDEREN	STUKADOREN	SMEDEN	GLASZETTEN	NATUURSTEENBEWERKEN	LEIDEKKEN	RIETDEKKEN	VOEGEN
* de ambachten molenmaken en orgelbouwen zijn niet opgenomen, deze opleidingen worden niet aan een school onderwezen maar bij een gespecialiseerd molenmakers- of orgelbedrijf										
Kenniscentrum	Fundeon	Fundeon	Savantis	Savantis	Kenteq	svgb	Fundeon	Fundeon	Fundeon	Fundeon
locatie(s) opleiding	30 scholen (op papier) *	25 scholen (op papier) *	vakscholen: NIMETO in Utrecht, Cibap in Zwolle en St. LucasCollege in Boxtel	Eigen opleidingscentrum NOA in Veenendaal i.s.m. vakschool NIMETO	Eigen opleidingscentrum NGK in Huizen i.s.m. roc Flevoland	Vakschool Schoonhoven: onderdeel van roc Zadkine, Rotterdam	Utrecht (Centrum Natuursteen) i.s.m. roc Midden Nederland	BGA-Nederland, Boxtel i.s.m. Radius College Breda	Genemuiden (Rietdekkers Opleidingen Nederland) i.s.m. Deltion College, Zwolle	BGA-Nederland, Boxtel i.s.m. Radius College Breda
BOL of BBL	BBL	BBL	BOL / BBL	BBL	BBL	BOL (vierjarig niveau 4)	BBL	BBL	BBL	BBL
SPECIALISATIE RESTAURATIE	ALLROUND TIMMERKRACHT RESTAURATIE	ALLROUND METSELAAR HERSTEL EN RESTAURATIE	RESTAURATIESCHILDER	RESTAURATIESTUKADOOR (VAKOPLEIDING)	RESTAURATIESMID	GLAZENIER	NATUURSTEENBEWERKER	ALLROUND DAKDEKKER PANNEN/LEIEN	ALLROUND RIETDEKKER	RESTAURATIEVOEGER
MBO-Niveau	Niveau-3	Niveau-3	Niveau-4	Niveau-4	Niveau-3 (keuzemodule)	Niveau-4	Niveau-2	Niveau-3	Niveau-3	Niveau-3
aantal deelnemers van drie laatst gemeten leerjaren	2009/2010: 136 2010/2011: 147 2011/2012: 120	2009/2010: 38 2010/2011: 57 2011/2012: 41	2008/2009: 75 * 2009/2010: 59 * 2010/2011: 32 *	2008/2009: 19 * 2009/2010: 0 * 2010/2011: 18 *	2009/2010: * 2010/2011: * 2011/2012: 12	2008/2009: 5 (voltijd) 2009/2010: 22 (6 deeltijd) 2010/2011: 32 (16 deeltijd)	2009/2010: 0 2010/2011: 3 2011/2012: 5	2009/2010: 0 * 2010/2011: 3 2011/2012: 10	gegevens onbekend	2009/2010: * 2010/2011: 16 2011/2012: 70
trend aantal deelnemers	geringe afname t.o.v. 2010/2011	geringe afname t.o.v. 2010/2011	sterke afname in twee jaar	gelijk gebleven	(nog) niet op dit kleine aantal te baseren	(nog) niet op dit kleine aantal te baseren	(nog) niet op dit kleine aantal te baseren	(nog) niet op dit kleine aantal te baseren	(nog) niet op dit kleine aantal te baseren	(nog) niet op dit kleine aantal te baseren
OPLEIDING ÉÉN NIVEAU LAGER	TIMMERKRACHT	METSELAAR	GEZEL SCHILDER	GEZEL STUKADOOR	METAALBEWERKER	NIET VAN TOEPASSING	ASSISTENT NATUURSTEENBEWERKER	DAKDEKKER PANNEN/LEIEN	DAKDEKKER RIET	VOEGER
MBO-Niveau	Niveau-2	Niveau-2	Niveau-3	Niveau-3	Niveau-2		Niveau-1	Niveau-2	Niveau-2	Niveau-2
instroom deelnemers van drie laatst gemeten leerjaren	2008/2009: 2.603 2009/2010: 1.543 2010/2011: 1.378	2008/2009: 506 2009/2010: 321 2010/2011: 294	2008/2009: 587 2009/2010: 617 2010/2011: 692	2008/2009: 171 2009/2010: 198 2010/2011: 189	gegevens onbekend		2009-2010: 74 2010-2011: 82 2011-2012: 79	2008/2009: 0 * 2009/2010: 15 2010/2011: 20	2009-2010: 21 2010-2011: 13 2011-2012: 17	2009-2010: 23 2010-2011: 45 2011-2012: 37
trend deelnemers opleiding	afname instroom van 47% in twee jaar	afname instroom van 42% in twee jaar	lichte stijging in afgelopen twee jaar	zeer lichte stijging in afgelopen twee jaar			gelijk gebleven	(nog) niet op dit kleine aantal te baseren	(nog) niet op dit kleine aantal te baseren	(nog) niet op dit kleine aantal te baseren
OPLEIDING ÉÉN NIVEAU LAGER			MEDEWERKER SCHILDEREN	MEDEWERKER STUKADOOR						
MBO-Niveau			Niveau-2	Niveau-2						
instroom deelnemers van drie laatst gemeten leerjaren			2008/2009: 1.645 2009/2010: 1.563 2010/2011: 1.540	2008/2009: 626 2009/2010: 454 2010/2011: 363						
trend deelnemers opleiding			geringe afname in afgelopen twee jaar	afname instroom van 2008 naar 2010: 42%						
SAMENWERKINGSVERBANDEN IN DE SECTOR?	JA	JA	JA	JA	NEE	NEE	NEE	JA	NEE	JA
leerbedrijven die actief deelnemers opleiden (peildatum)	bedrijven verenigd in vijftig samenwerkingsverbanden	bedrijven verenigd in vijftig samenwerkingsverbanden	1.629 erkende leerbedrijven (31 december 2010)	598 erkende leerbedrijven (31 december 2010)	gegevens onbekend	33 erkende leerbedrijven (juli 2011)	130 erkende leerbedrijven (juli 2012)	gegevens onbekend	43 erkende leerbedrijven (augustus 2012)	7 erkende leerbedrijven (augustus 2012)
branchevereniging	Bouwend Nederland	Bouwend Nederland	Ondernemersvereniging van schilders-, afwerkings- en glaszetbedrijven (FOSAG)	Nederlandse Ondernemersvereniging voor afbouwbedrijven (NOA)	Koninklijke Metaalunie	Ondernemersvereniging van Glazeniers (ovc)	Centrum Natuursteen	Vereniging van Leidekkers in Nederland	Vakfederatie Rietdekkers	Vereniging Nederlandse Voegbedrijven (vnnv)
beroepsvereniging (gericht op restauratie)	Vakgroep Restauratie	Vakgroep Restauratie		Neerlandsch Stucgilde	Nederlands Gilde van Kunst-, Sier- en Restauratiesmeden (NGK)					
opmerkingen	* vijf van de dertig roc-opleidingen hadden in leerjaar 2010-2011 en 2011-2012 klassen van meer dan 10 leerlingen	* één van de vijftientwintig roc-opleidingen had in de leerjaren 2010-2011 en 2011-2012 meer dan 10 leerlingen	* gegevens van Savantis van de roc's die de specialisatie Restauratie aanbieden. Het aantal deelnemers aan de opleidingen aan de vakscholen is niet bekend	* de opleiding start ééns per drie jaar. In het leerjaar 2009/2010 is een groep begonnen. Omdat deze groep na 1 oktober (de teldatum van duo) is gestart worden deze leerlingen in 2010/2011 geteld	* opleiding is gestart in leerjaar 2011/2012			* Vanaf 2009/2010 staat de opleiding Dakdekker pannen/leien van BGA-Nederland geregistreerd bij het Radius College en zijn cijfers van het aantal deelnemers beschikbaar		* de opleiding tot Restauratievoeger aan BGA-Nederland is gestart in 2010/2011

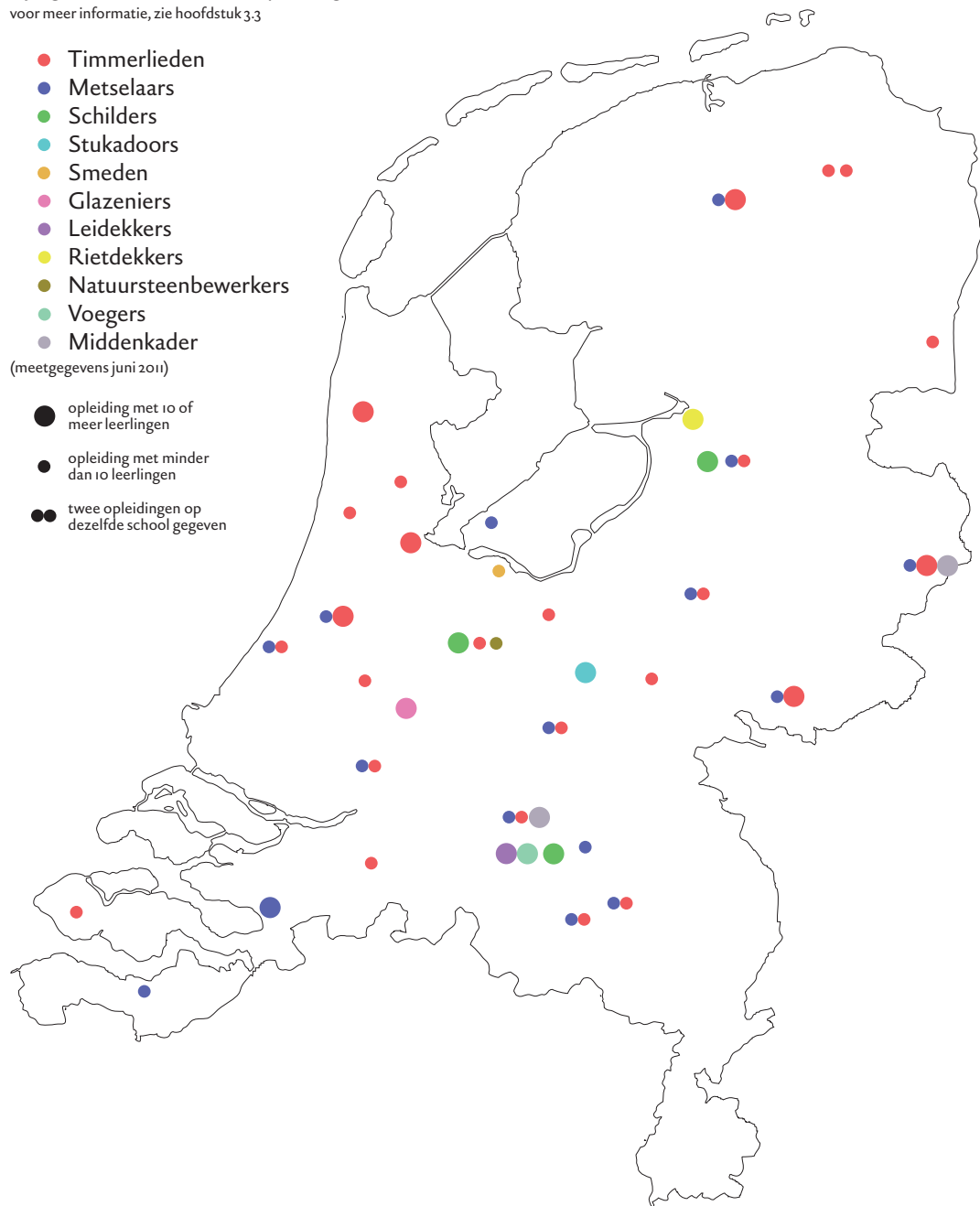

Bijlage 2b: Restauratie Vakopleidingen in Nederland

voor meer informatie, zie hoofdstuk 3.3

- Timmerlieden
  - Metselaars
  - Schilders
  - Stukadoors
  - Smeden
  - Glazeniers
  - Leidekkers
  - Rietdekkers
  - Natuursteenbewerkers
  - Voegers
  - Middenkader
- (meetgegevens juni 2011)

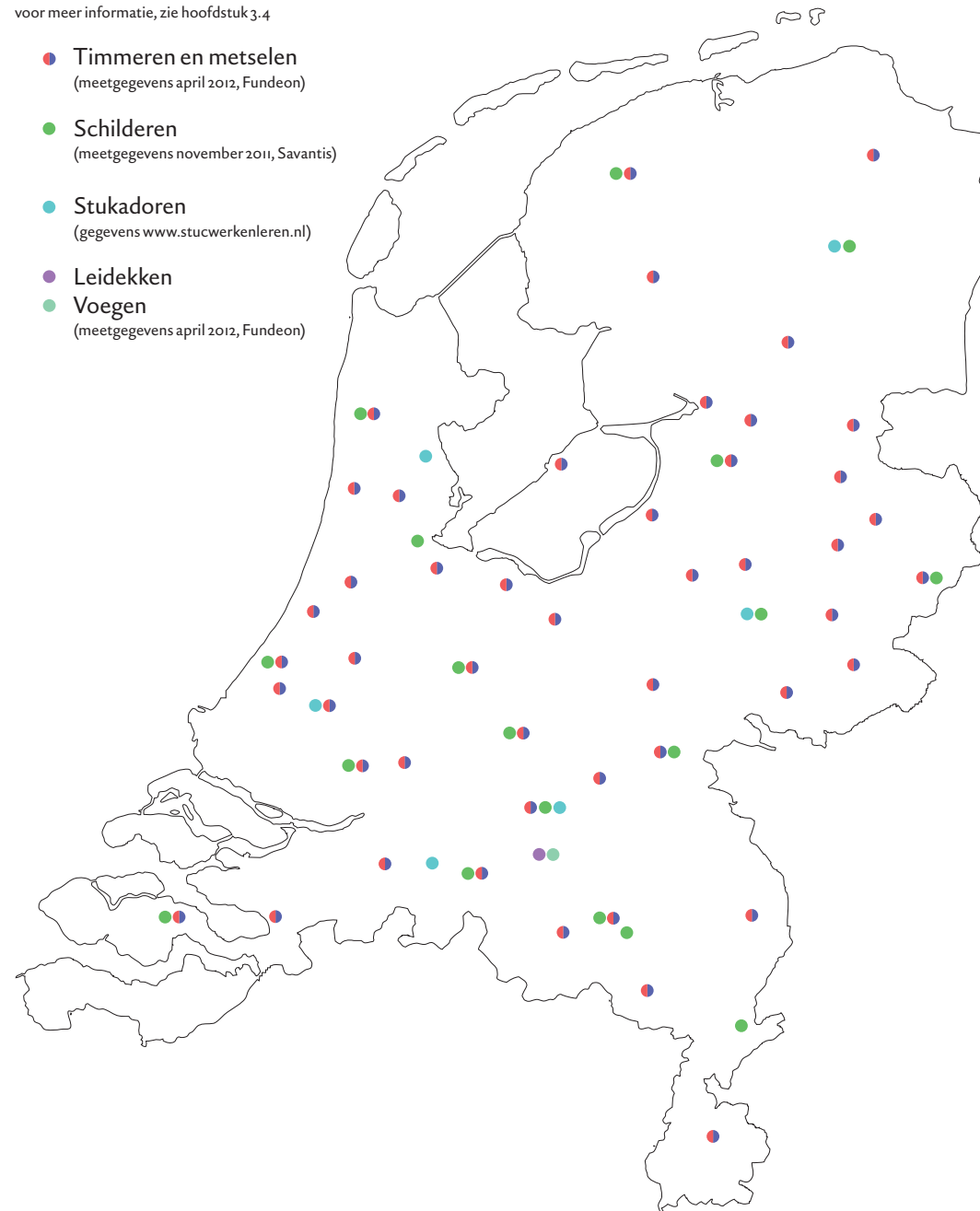
- opleiding met 10 of meer leerlingen
- opleiding met minder dan 10 leerlingen
- twee opleidingen op dezelfde school gegeven

Bijlage 3: Samenwerkingsverbanden van sectoren in Nederland

voor meer informatie, zie hoofdstuk 3.4

- Timmeren en metselen (meetgegevens april 2012, Fundeon)
- Schilderen (meetgegevens november 2011, Savantis)
- Stukadoeren (gegevens www.stucwerkenleren.nl)
- Leidekken (meetgegevens april 2012, Fundeon)
- Voegen (meetgegevens april 2012, Fundeon)

Organisatie (alfabetisch)

Adema's Kerkorgelbouw b.v.
 BGA-Nederland, Boxtel
 Bouwbedrijf Burgy b.v.
 Bouwbedrijf Remmerswaal en Looijestijn
 Bouwforce Leiden / roc Leiden
 Centrum Natuursteen, Utrecht
 Fundeon kenniscentrum
 Gelders Restauratie Centrum
 Glasatelier Hagemeier / 360° Glas
 Graafschapcollege roc
 Hoofdbedrijfsschap Ambachten
 Koning Willem I college, roc Den Bosch
 Ministerie van ocw, Directie Cultureel Erfgoed
 Ministerie van ocw, afdeling Beroeps- en Volwassenen Educatie
 Nederlands Gilde van Kunst, Sier en Restauratiesmeden (NGK)
 Nederlandse Vereniging van Molenmakers
 Neerlandsch Stucgilde van de NOA
 Reil Orgelbouw b.v., Heerde
 RIBO (ROP Oost)
 Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed

roc van Twente

ROP Nederland
 Savantis kenniscentrum
 SSP Amsterdam (samenwerkingsverband)
 Stichting Erkende Restauratiekwaliteit Monumentenzorg
 Stichting Nationaal Restauratie Centrum
 Stipglas (Opleiding glasbewerken, Tilburg)
 svcb kenniscentrum
 Vakfederatie Rietdekkers
 Vakgroep Restauratie
 Van der Vegt Smeed- en constructiebedrijf
 Vereniging De Hollandse Molen
 Vereniging Nederlandse Voegbedrijven

gesprekspartner(s)

Ronald van Baekel
 Jo Bogers, Patrick Bogers, Dorik Hansen
 Kasper Burgy, Olle de Graaff
 Arjen Looijestijn
 Swanette Jukema, Jan Hoek
 Ernst Jan de Vries
 Wilbert Pot
 Jos Nij Bijvank, Eric Evers
 Stef Hagemeier
 René Bussink
 Femina Fransman
 Paul Kokke, Cor Ariëns
 Jan de Jong

Bernard Verlaan

Miko Wijnands

Luc Verbij
 Hans Geerken, Anton van Delden
 Hans Reil
 Martin Bellers
 Jos Bazelmans, Michiel van Hunen, Monique Eerden, Gert Jan Luijendijk, Rudi van Straten
 Jan Ooms, Alfred Evers, Hans Luft, Jolande Sprooten
 Wim Bos, Joop von Oven
 Laurents van Stenus, Aad van der Star
 René Cossé
 Walter de Koning

Imelda Kneppers, Caspar de Bonth
 Margriet Schoenmakers
 Arnold Duin
 Henk Horlings
 Flip van de Burgt, Agnes van Alphen
 Addy Kon
 Leo Endedijk, Ed van Gerven
 Robert Frank Houbaer

Colofon

Auteurs:

Wim Eggenkamp,
Rijksadviseur voor het Cultureel Erfgoed,
College van Rijksadviseurs
Teun van den Ende,
medewerker Rijksadviseur voor het Cultureel Erfgoed

Ontwerp:

Sander Boon

Druk:

Pantheon Drukkers

Foto omslag voorzijde:

Arjen Veldt in opdracht van Aannemingsbedrijf Jurriens, Utrecht

Foto omslag achterzijde:

Louis Gerdessen

Overige foto's binnenwerk:

Louis Gerdessen,

Met uitzondering van foto's bij de volgende hoofdstukken:

- inhoudsopgave: Henk Horlings, Vakfederatie Rietdekkers
- hoofdstuk 2: Arjen Veldt in opdracht van Aannemingsbedrijf Jurriens, Utrecht
- hoofdstuk 4: BGA-Nederland
- hoofdstuk 5: Centrum Natuursteen
- hoofdstuk 6: Adema's Kerkorgelbouw b.v.
- aanbevelingen: Neerlandsch Stucgilde, Anton van Delden

College van Rijksadviseurs

IPC 420
Postbus 20952
2500 rz Den Haag

Bezoekadres:
Oranjevuitensingel 90
Den Haag
t 070 3398998
www.collegevanrijksadviseurs.nl

september 2012